

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वा॒य॒व्य॑ꣳ श्वे॒तमा॑ल॒भेत् भू॒ति॑का॒मो वा॒युर्वै॑ क्षे॒पि॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ भू॒तिं ग॑मयति॒
भ॒वत्ये॒वाति॑क्षि॒प्रा दे॒वते॒त्याहुः॑ सैन॑मीश्व॒रा प्र॑दह॒ इत्ये॒तमे॒व
सन्त॑ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ नि॒युद्वा अ॑स्य॒ धृति॑र्धृत॒ एव
भूति॑मु॒पैत्य॑प्र॒दाहा॒य भ॒वत्ये॒व (१)

वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत् ग्रा॒म॒का॒मो वा॒युर्वा इ॒माः प्र॒जा
न॑स्यो॒ता नै॒नीय॑ते वा॒युमे॒व नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒
स ए॒वास्मै॑ प्र॒जा न॑स्यो॒ता नि॒यच्छ॑ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति॒ नि॒युत्वंते॑
भ॒वति ध्रु॒वा ए॒वास्मा॑ अन॑पगाः करोति॒ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑
प्र॒जाका॑मः प्रा॒णो वै वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत्प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा ए॒तस्य॑
प्र॒जाया॑ (२)

अप॑क्रामतो॒ योऽलं॑ प्र॒जायै॑ सन्प्र॒जां न वि॒न्दते॑ वा॒युमे॒व
नि॒युत्वंन्त॑ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑
प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वि॒न्दते॑ प्र॒जां वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत्

ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा
 एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वंन्तः३ स्वेन
 भागधेयेनोप (३)

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
 जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत्सोऽकामयत प्रजाः
 पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ प्रागृह्णत्ततो-
 ऽजस्तूपरः समभवत्तः३ स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै स
 प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः (४)

पशुकामः स्यात्स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमालभेत प्रजा-
 पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून्प्रजनयति
 यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपं यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्वानां
 यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान् (५)

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णं त्रैतमालभेत पशुकामो
 द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं पुष्टिं
 तृतीयः सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै
 पशून्प्रजनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोमं
 एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्रजनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा

उदुम्बर ऊर्क्पशव ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवरुन्धे॥ (६)

भवत्येव प्रजायां आमयति वायुमेव नियुत्वंतुः स्वेन भागधेयेनोप प्रजाकामस्तान् यूपस्त्रयोदश

च॥ [१]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
वरुणमगच्छन्ता अन्वैत्ताः पुनरयाचत् ता अस्मै न पुनरददात्सौ-
ऽब्रवीद्वरं वृणीष्वार्थं मे पुनर्देहीति तासां वरमाऽलभत् स
कृष्ण एकशितिपादभवद्यो वरुणगृहीतः स्यात्स एतं वारुणं
कृष्णमेकशितिपादमालभेत् वरुण- (७)

मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति
कृष्ण एकशितिपाद्वति वारुणो ह्येष देवतया समृद्धौ
सुवर्भानुरासुरः सूर्यं तमसाऽविद्धत्तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्य
यत्प्रथमं तमोऽपाघ्नन्त्सा कृष्णाऽविरभवद्यद्वितीयः सा फल्गुनी
यत्तृतीयः सा बलक्षी यदद्व्यस्थादपाकृन्तन्त्साऽर्विऽर्वशा (८)

समभवत्ते देवा अब्रुवन्देवपशुर्वा अयः समभूत्कस्मा
इममालप्स्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथिव्यासीदजाता
ओषधयस्तामर्वि वशामादित्येभ्यः कामायाऽलभन्त ततो वा
अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत् प्रथेय पशुभिः प्र
प्रजया जायेयेति स एतामर्वि वशामादित्येभ्यः कामा- (९)

याऽऽ लभेताऽऽदित्यानेव कामः स्वेन भागधेयेनोप धावति

त ए॒वैनं॑ प्र॒थय॑न्ति प॒शुभिः॑ प्र प्र॒जया॑ जनयन्त्य॒सावा॑दित्यो न
व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्तिमैच्छन्तस्मा॑ ए॒ता म॒ल्हा आल॑-
ऽभन्ताऽऽग्नेयीं कृ॑ष्णग्री॒वीः स॑हि॒तामै॒न्द्रीः श्वे॑तां बा॒र्हस्प॑त्यां
ताभि॑रे॒वास्मिन्नु॑चमदधुर्यो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒ता म॒ल्हा
आल॑भे- (१०)

ताऽऽग्नेयीं कृ॑ष्णग्री॒वीः स॑हि॒तामै॒न्द्रीः श्वे॑तां बा॒र्हस्प॑त्या-
मे॒ता ए॒व दे॒वताः स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मिन्ब्र॑ह्मव॑र्चसं
द॑धति ब्रह्मव॑र्चस्यै॒व भ॑वति व॒सन्ता॑ प्रा॒तरा॑ग्नेयीं कृ॑ष्णग्री॒वीमा॑ल॒भेत॑
ग्री॒ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने स॑हि॒तामै॒न्द्रीः श॒रद्य॑परा॒ह्णे श्वे॑तां बा॒र्हस्प॑त्यां
त्री॒णि वा आ॑दित्यस्य॒ तेजा॑सि व॒सन्ता॑ प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने
श॒रद्य॑परा॒ह्णे याव॑न्त्ये॒व तेजा॑सि॒ तान्ये॑- (११)

वाचं॑ रुन्धे संव॑त्सरं प॒र्याल॑भ्यन्ते संव॑त्सरो वै ब्र॒ह्मव॑र्चसस्य॑
प्र॒दा॒ता संव॑त्सर ए॒वास्मै॑ ब्रह्मव॑र्चसं प्रय॑च्छति ब्रह्मव॑र्चस्यै॒व भ॑वति
ग॒र्भिण॑यो भवन्तीन्द्रि॒यं वै गर्भ॑ इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन् द॑धति सार॑स्वतीं
मे॒षीमा॑ल॒भेत॑ य ई॒श्वरो॑ वा॒चो व॑दि॒तोः स॒न्वाचं॑ न वदे॒द्वाग्वै॑ सर॑स्वती
सर॑स्वतीमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ सैवास्मिन्॑ (१२)

वाचं॑ द॒धाति॑ प्रव॒दिता॑ वा॒चो भ॑वत्य॒पन्न॑दती भवति॒
तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्त्याग्ने॒यं कृ॑ष्णग्री॒वमा॑ ल॒भेत॑ सौ॒म्यं
ब॒भ्रुं ज्यो॑गा॒मया॑व्य॒ग्निं वा ए॒तस्य॑ शरी॑रं गच्छति॒ सोम॑ः र॒सो
यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑त्य॒ग्नेरे॒वास्य॑ शरी॑रं निष्क्री॒णाति॑ सोमा॒द्रस॑मु॒त

यदीतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमालंभेताऽऽग्नेयं कृष्णग्रीवं
प्रजाकामः सोमो (१३)

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो
दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत
सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति
तेज एवास्मिन्तेन दधाति यत्सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीव
आग्नेयो भवति तम एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति (१४)

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चस-
मेवास्मिन्त्विषिं दधात्याग्नेयं कृष्णग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं
कृष्णग्रीवं पुरोधायाः स्पर्धमान आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो
राजन्योऽभितः सौम्यमाग्नेयो भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभ्यतो राष्ट्रं
परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनं दधते॥ (१५)

लभेत वरुणं वशैतामर्विं वशामादित्येभ्यः कामाय मलुहा आलंभेत तान्येव सैवास्मिन्सोमः श्वेतो
भवति त्रिचत्वारिंशच्च। (२)॥ [२]

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत्तः
स्वायै देवताया आलंभत ततो वै स इमाँल्लोकानभ्यजयद्वैष्णवं
वामनमालंभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति विषम
आलंभेत विषमा इव हीमे लोकाः समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते
मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमालंभेत सङ्ग्रामे (१६)

सं यत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामं जयतीन्द्रमेव
मन्युमन्तं मनस्वन्तुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
मन्युं मनो दधाति जयति तं सङ्ग्राममिन्द्राय मरुत्वन्ते
पृश्निसक्थमालभेत ग्रामकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्तुः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान्प्रयच्छति ग्राम्येव भवति
यदृषभस्ते- (१७)

नैन्द्रो यत्पृश्निस्तेन मारुतः समृद्धौ पश्चात्पृश्निसक्थो भवति
पश्चादन्ववसायिनीमेवास्मै विशं करोति सौम्यं बभ्रुमालभेतान्नकामः
सौम्यं वा अन्नं सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा
अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धौ
सौम्यं बभ्रुमालभेत यमलं (१८)

राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेत्सौम्यं वै राज्यं सोममेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै राज्यं प्रयच्छत्युपैनं राज्यं
नमति बभ्रुर्भवत्येतद्वै सोमस्य रूपं समृद्ध्या इन्द्राय वृत्रतुरे ललामं
प्राशृङ्गमालभेत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रं तीर्त्वा प्रतिष्ठां
गच्छतीन्द्रायाभिमातिघ्ने ललामं प्राशृङ्गमा- (१९)

लभेत यः पाप्मना गृहीतः स्यात्पाप्मा वा अभि-
मातिरिन्द्रमेवाभिमातिहनुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवास्मात्पाप्मानमभिमातिं प्रणुदत इन्द्राय वज्रिणं ललामं
प्राशृङ्गमालभेत यमलं राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेदिन्द्रमेव

वज्रिणः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒ वज्रं॑ प्रयच्छति॒
स ए॒नं॑ वज्रो॒ भूत्या॑ इ॒न्ध्र उ॒पैन॑ राज्यं॒ नमति॑ ल॒लामः॑ प्राशृङ्गो॒
भवत्ये॒तद्वै वज्र॑स्य रू॒पः॑ समृ॒द्धौ॥ (२०)

सङ्ग्रामे तेनालमभिमातिष्ठे ललामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।३॥ [३]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति॒
मैच्छ॑न्तस्मा॑ ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भन्त॒ तयै॑वास्मि॒न्नुच॑मदधुर्यो॒
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒तान्दश॑र्षभा॒माऽल॑भेता॒मुमे॑वादित्यः॑
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति
ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ व॒सन्ता॑ प्रा॒तस्त्री॑ल्ल॒लामा॑नाल॒भेत॑ ग्री॒ष्मे
म॒ध्यन्दि॑ने (२१)

त्री॒ज्छि॑तिपृ॒ष्ठाञ्छ॑रद्य॒परा॑ह्णे त्री॒ज्छि॑तिवारा॒त्रीणि॑ वा
आ॒दि॒त्यस्य॑ तेजा॑सि व॒सन्ता॑ प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने श॒रद्य॑परा॒ह्णे
याव॑न्त्ये॒व तेजा॑सि ता॒न्येवाव॑रुन्धे॒ त्रय॑स्त्रय॒ आल॑भ्यन्ते॒
ऽभि॑पूर्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॒ दधा॑ति सं॒वत्सरं॑ प॒र्याल॑भ्यन्ते सं॒वत्स॑रो
वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ प्रदा॒ता सं॒वत्स॑र ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्रय॑च्छति
ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ सं॒वत्स॑रस्य॒ पर॑स्ता॒त्प्राजा॑प॒त्यं कद्रु॑- (२२)

माल॑भेत प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॒ यदि॑
बिभी॒याद्दु॑श्च॒र्मा भ॑विष्यामीति॒ सोमा॑पौष्णः॑ श्या॒ममाल॑भेत सौ॒म्यो
वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः पौष्णाः प॒शवः॑ स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वचं॑

करोति न दुश्चर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चास्मिँल्लोकेऽस्पर्धन्त स
यमो देवानामिन्द्रियं वीर्यमयुवत तद्यमस्य (२३)

यमत्वं ते देवा अमन्यन्त यमो वा इदमभूद्यद्वयः स्म इति ते
प्रजापतिमुपाधावन्त्स एतौ प्रजापतिरात्मन उक्षवशौ निरमिमीत
ते देवा वैष्णावरुणीं वशामाऽलभन्तैन्द्रमुक्षाणन्तं वरुणेनैव
ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राणुदन्तैन्द्रेणैवास्यैन्द्रियमवृञ्जत यो
भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमानो वैष्णावरुणीं (२४)

वशामालभेतैन्द्रमुक्षाणं वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा विष्णुना
यज्ञेन प्रणुदत ऐन्द्रेणैवास्यैन्द्रियं वृद्धे भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रो हतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्तस्य
वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन्ता वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो
जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रो- (२५)

उचायत्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येतास्मात्पा-
प्मन इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभं तस्याग्निरेव
स्वेन भागधेयेनोपसृतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदह-
दैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्नधत्त यः पाप्मना गृहीतः स्यात्स आग्नेयं
कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभमग्निरेवास्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः (२६)

पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्यत्ते मुच्यन्ते पाप्मनो
भवत्येव द्यावापृथिव्या धेनुमालभेत ज्योगंपरुद्धोऽनयोर्हि

वा ए॒षोऽप्रतिष्ठि॑तोऽथै॒ष ज्यो॑गप॑रुद्धो द्यावा॑पृथि॒वी ए॒व स्वेन॑
भाग॑धेयेनोप॑ धावति॒ ते ए॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठां ग॑मयतः॒ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति
पर्या॑रिणी॒ भव॑ति पर्या॑रीव॒ ह्येत॑स्य॒ राष्ट्रं॑ यो ज्यो॑गप॑रुद्धः॒ समृद्धै॑
वाय॑व्यं (२७)

व॒त्समा ल॑भेत वा॒युर्वा अ॒नयोर्व॑त्स इ॒मे वा ए॒तस्मै॑
लो॒का अप॑शुष्का॒ विड॑प॑शुष्काऽथै॒ष ज्यो॑गप॑रुद्धो वा॒युमे॒व स्वेन॑
भाग॑धेयेनोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॑ इ॒माँल्लो॑कान् वि॒शं प्र॑दा॑पयति॒
प्रास्मा॑ इ॒मे लो॒काः सु॑वन्ति भु॒ञ्जत्ये॑नं॒ विडु॑प॑तिष्ठते॥ (२८)

म॒ध्यन्दि॑ने कर्द्वं य॒मस्य॑ स्पर्ध॑मानो वैष्णा॒वरु॑णीन्तमिन्द्रो॑ऽस्य॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑सृतो वाय॑व्यं

द्विच॑त्वारि॒ंशच्चा॑ । (४)॥ [४]

इन्द्रो॑ व॒लस्य॑ बि॒लम॑पौर्णो॒त्स य उ॑त्त॒मः प॒शुरा॑सीत्तं पृ॒ष्ठं
प्रति॑ स॒ङ्ग॒ह्योद॑क्खि॒दत्तं॑ स॒हस्रं॑ प॒शवो॑ऽनू॒दाय॑न्त्स उ॑न्न॒तोऽभव॑द्यः
प॒शुका॑मः स्या॒त्स ए॒तमै॒न्द्रमु॑न्न॒तमा॑ल॒भेते॒न्द्रमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑
धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प॒शून्प्रय॑च्छति पशु॒माने॒व भ॑वत्युन्न॒तो (२९)

भ॑वति सा॒हस्री॑ वा ए॒षा ल॒क्ष्मी यदु॑न्न॒तो ल॒क्ष्मियै॒व
प॒शून्वरु॑न्धे य॒दा स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नुयादथ॒ वैष्ण॑वं वा॒मन॑मा
ल॒भेतै॒तस्मि॒न्वै तथ्स॒हस्र॑म॒द्ध्यति॑ष्ठ॒त्तस्मा॑दे॒ष वा॑म॒नः समी॑षितः
प॒शुभ्य॑ ए॒व प्र॑जा॒तेभ्यः॑ प्रति॒ष्ठां द॑धाति॒ कोऽर॑हति स॒हस्रं॑
प॒शून्प्रा॑प्तुमि॒त्याह॑र॒होरा॒त्राण्ये॒व स॒हस्रं॑ स॒म्पाद्या॑ल॒भेत॑ प॒शवो॑ (३०)

वा अहोरात्राणि पशूनेव प्रजातान्प्रतिष्ठां गमयत्योषधीभ्यो
वेहतमालंभेत प्रजाकामं ओषधयो वा एतं प्रजायै परिबाधन्ते
योऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्यै
सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति विन्दते (३१)

प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्पुरुष आप एवास्मा असतः
सददति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नापस्त्वावासतः सददतीत्यैन्द्रि०
सूतवशामालंभेत भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भूत्यै सन्भूतिं
न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा वशाऽभव- (३२)

दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति
भवत्येव य० सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवालंभेतैतद्वाव तदिन्द्रिय०
साक्षादेवेन्द्रियमवरुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमालंभेत य आ
तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो
ब्राह्मणः सन्ना (३३)

तृतीयात्पुरुषात्सोमं न पिबेतीन्द्राग्री एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत उपैन० सोमपीथो नमति
यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे
यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सन्तनोति
पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य (३४)

सोमपीथः समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमालंभेताभि-
 चरन्ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति तस्मां एवैनमा
 वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति तूपरो भवति क्षुरपंविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरः समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो
 भिनत्येवैनम्॥ (३५)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रेतस्येद्व्यस्त्रीणि च॥ [५]

बारुहस्पत्यं शितिपृष्ठमालंभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठं
 समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स
 एवैनं पृष्ठं समानानां करोति ग्राम्येव भवति शितिपृष्ठो भवति
 बारुहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ पौष्णं श्याममालंभेतान्नकामो-
 ऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मा (३६)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य
 रूपं समृद्धौ मारुतं पृश्निमालंभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो
 मरुत एव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं
 समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालंभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (३७)

स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रिया-
 व्यैव भवत्यरुणो भ्रूमाभवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपं समृद्धौ सावित्र-

मुप॒द्ध॒स्तमाल॑भेत स॒निका॑मः सवि॒ता वै प्र॑स॒वाना॑मीशे सवि॒तार॑मे॒व
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑ स॒निं प्र॑सु॒वति॑ दान॑कामा
अस्मै॑ प्र॒जा भ॑वन्त्युप॒द्ध॒स्तो भ॑वति सावि॒त्रो ह्यैष॑ (३८)

दे॒वत॑या॒ समृ॑द्धौ वैश्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भे॒तान्न॑कामो वैश्वदे॒वं वा
अन्नं॑ वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मा॑ अन्नं॑
प्रय॑च्छन्त्यन्ना॒द ए॒व भ॑वति बहुरू॒पो भ॑वति बहुरू॒पः ह्यन्न॑ समृ॒द्धौ
वैश्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भेत॒ ग्राम॑कामो वैश्वदे॒वा वै सं॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व
दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ (३९)

स॒जा॒ता॒न्प्रय॑च्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति बहुरू॒पो भ॑वति
बहु॑दे॒वत्यो॑ (१) ह्यैष॑ समृ॒द्धौ प्रा॒जाप॒त्यं तू॒पर॑माल॑भेत॒
यस्याना॑ज्ञातमि॒व ज्यो॒गाम॑ये॒त्प्रा॒जाप॒त्यो वै पु॑रुषः प्र॒जाप॑तिः खलु॒
वै तस्य॑ वेद॒ यस्याना॑ज्ञातमि॒व ज्यो॒गाम॑यति॒ प्र॒जाप॑तिमे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ तस्मा॒त्त्रामा॑न्मुञ्चति॒ तू॒परो॑ भ॑वति
प्रा॒जाप॒त्यो ह्यैष॑ दे॒वत॑या॒ समृ॑द्धौ॥ (४०)

अस्मा॒ इन्द्र॑मे॒वैष॑ संजा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ प्रा॒जाप॒त्यो हि

त्रीणि॑ च॥ [६]

व॒ष॒ट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॑यै शिरो॑ऽच्छि॒नत्तस्यै॑ र॒सः परा॑ऽप॒तत्तं
बृ॒ह॒स्पति॑रु॒पांगृ॒ह्णा॒त्सा शि॑तिपृ॒ष्ठा व॒शाऽभ॑वद्यो॒ द्विती॑यः प॒राप॑त॒त्तं
मि॒त्रावरु॑णा॒वुपा॑ंगृ॒ह्णीता॑ सा द्वि॒रूपा॑ व॒शाऽभ॑वद्यस्तृती॒यः प॒राप॑त॒त्तं
वि॒श्वे दे॒वा उ॒पांगृ॒ह्णा॒त्सा ब॑हुरू॒पा व॒शाऽभ॑वद्यश्चतुर्थः प॒राप॑त॒त्तस्य॑

पृथिवीं प्राविशत्तं बृहस्पतिरभ्य- (४१)

गृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्ष्वशः समभवद्यल्लोहितं
परापतत्तद्रुद्र उपांगृह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभवद्वाहस्पत्याः
शितिपृष्ठामालभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसां
वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु (४२)

वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी
रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं
वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (४३)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत प्रजाकामो
मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां
प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव (४४)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं

प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रसं
इव खलु वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे वैश्वदेवीं
बहुरूपामालभेत् ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (४५)

संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै
सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
रसं इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसं सजातानवरुन्धे
बारहस्पत्यमुक्षवशमालभेत् ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं (४६)

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशं वा एष चरति यदुक्षा
वशं इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
रौद्रीं रोहिणीमालभेताभिचरन्नुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छति रोहिणी भवति रौद्री
ह्येषा देवतया समृद्धौ स्फ्यो यूषो भवति वज्रो वै स्फ्यो
वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवेनं वैभीदक इध्मो
भिनत्येवैनम्॥ (४७)

अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामवं वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसं यूष एकात्रविंशतिश्च। (७)॥ [७]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मां
एतां सौरीं श्वेतां वशामालभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो
ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतां सौरीं श्वेतां वशामालभेतामुमे-

वाऽऽदित्यः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति बैलुवो यूपो भवत्यसौ (४८)

वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन्वारुणं
दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा
स्तृणुते बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपः समृद्धौ स्फ्यो यूपो
भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः
शृणा- (४९)

त्येवैनं वैभीदक इध्मो भिनत्येवैनं वैष्णवं वामनमालभेत यं
यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति
स एवास्मै यज्ञं प्रयच्छत्युपैनं यज्ञो नमति वामनो भवति वैष्णवो
ह्येष देवतया समृद्धौ त्वाष्ट्रं वडुबमालभेत पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां (५०)

प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवास्मै
पशून्मिथुनान्प्रजनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः प्रविष्टा अथेष
पुमान्त्सन्वडुबः साक्षादेव प्रजां पशूनवरुन्धे मैत्रः श्वेतमालभेत
सङ्ग्रामे सं यत्ते समयकामो मित्रमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति
स एवैनं मित्रेण सन्नयति (५१)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यं कृष्णमालभेत

वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं
रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा
वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (५२)

शृणाति मिथुनानां नयति यच्छति॥ [८]

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमत्स एतां वारुणीं
कृष्णां वशामपश्यत्तां स्वायै देवताया आलभत ततो वै
तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यन्नोपनमत्स एतां
वारुणीं कृष्णां वशामालभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद (५३)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया समृद्धौ
मैत्रं श्वेतमालभेत वारुणं कृष्णमपां चौषधीनां च सन्धावन्नकामो
मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां
च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव भव- (५४)

त्यपां चौषधीनां च सन्धावालभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लभेत वारुणं
कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति
यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
देवा वै पुष्टिं नाविन्द- (५५)

न्तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यां न समं राधयन्तावश्विना-
 वब्रूतामवयोर्वा एषा मैतस्यां वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः
 पुष्टिकामः स्यात्स एतामाश्विनीं यमीं वशामालंभेताश्विनावेव
 स्वेनं भागधेयेनोपं धावति तावेवास्मिन्पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजयां
 पशुभिः॥ (५६)

अन्नादौऽन्नाद एव भवत्यविन्दन्यश्चैतत्वारिः शब्दः॥ [९]

आश्विनं धूम्रलंलाममालंभेत् यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासेदश्विनौ
 वै देवानामसोमपावास्तां तौ पश्चा सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनावेतस्य
 देवता यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेनं भागधेयेनोपं
 धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत् उपैनं सोमपीथो नमति
 यद्धूम्रो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामो (५७)

भवति मुखत एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यं गोमृगमा-
 लंभेत् यमजंघ्रिवांसमभिश् संयुरपूता वा एतं वागृच्छति
 यमजंघ्रिवांसमभिश् संसन्ति नैष ग्राम्यः पशुर्नाऽरण्यो यद्गोमृगो
 नेवैष ग्रामे नारण्ये यमजंघ्रिवांसमभिश् संसन्ति वायुर्वै देवानां
 पवित्रं वायुमेव स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स एवै- (५८)

नं पवयति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः
 पाप्मानं प्रविशति यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति सौर्यं
 बहूरूपमालंभेतामुमेवाऽऽदित्यः स्वेनं भागधेयेनोपं धावति स

ए॒वास्मा॒त्तमः॑ पा॒प्मान॒मप॑हन्ति प्र॒तीच्य॑स्मै व्यु॒च्छन्ती॑ व्यु॒च्छत्य॑प॒
तमः॑ पा॒प्मान॑ ह॒ते॥ (५९)

लुलामः स एव षट्त्वारिंशच्च॥ [१०]

इन्द्रं॑ वो वि॒श्वत॑स्परीन्द्रं॒ नरो॑ मरु॒तो यद्ध॑ वो दि॒वो या वः॑ शर्म।
भरे॒ष्विन्द्र॑ ह॒वामहे॑ ऽहोमुच॑ सु॒कृतं॑ दैव्यं॒ जनम्।॑ अ॒ग्निं
मित्रं॑ वरु॒ण स॑ातये॒ भगं॑ द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒मत्तु॑ नः
परि॑ज्मा वस॒रुहा॑ म॒मत्तु॑ वातो॒ अ॒पां वृष॑ण्वान्। शि॒शीत॑मिन्द्रा॒पर्वता॑
युव॑न्नस्तन्नो॒ विश्वे॑ वरि॒वस्य॑न्तु दे॒वाः। प्रि॒या वो॑ नाम (६०)

हुवे॑ तुराणा॑म्। आय॑त्तृप॒न्मरु॑तो वाव॒शानाः॑। श्रि॒यसे॑ कं
भा॒नुभिः॑ स॒मिमि॑क्षिरे॒ ते र॒श्मिभि॑स्त ऋ॒क्भिः॑ सु॒खाद॑यः। ते
वा॒शीम॑न्त इ॒ष्मिणो॑ अ॒भीर॑वो वि॒द्रे प्रि॒यस्य॑ मा॒रुत॑स्य॒ धाम्नः॑।
अ॒ग्निः प्र॑थ॒मो वसु॑भिर्नो॒ अव्या॑त्सोमो॒ रुद्रे॑भि॒रभिर॑क्षतु॒ त्मना॑।
इन्द्रो॑ म॒रुद्वि॑र॒ऋतु॑धा कृ॒णोत्वादि॑त्यैर्नो॒ वरु॑णः॒ स शि॑शातु। सन्नो॑
दे॒वो वसु॑भिर॒ग्निः स॑ (६१)

सोम॑स्त॒नूभी रु॒द्रिया॑भिः। स॒मिन्द्रो॑ म॒रुद्वि॑र्य॒ज्ञियैः॑ स॒मादि॑त्यैर्नो॒
वरु॑णो अ॒जिज्ञि॑पत्। यथा॑ ऽऽदि॒त्या वसु॑भिः॒ सम्ब॑भूवुर्म॒रुद्वी
रु॒द्राः स॒मजा॑नता॒भि। ए॒वा त्रि॑णाम॒न्नह॑णीयमा॒ना वि॒श्वे दे॒वाः
स॒मन॑सो भवन्तु। कुत्रा॑चि॒द्यस्य॑ स॒मृतौ॑ र॒ण्वा नरो॑ नृष॒दने॑।
अ॒रह॑न्तश्चि॒द्यमि॑न्ध॒ते सं॒ञ्जन॑यन्ति ज॒न्तवः॑। सं यदि॑षो वना॑महे

स९ ह॒व्या मानु॑षाणाम्। उ॒त द्यु॒म्नस्य॒ शव॑स (६२)

ऋ॒तस्य॑ र॒श्मिमा॑ददे। य॒ज्ञो दे॒वानां॑ प्र॒त्येति॑ सु॒म्नमा॑दित्यासो
भव॑ता मृ॒डय॑न्तः। आ॒वोऽर्वा॑ची सु॒मति॑र्वृ॒त्याद॑होश्चि॒द्या
व॑रि॒वोवि॑त्तराऽस॑त्। शुचि॑रपः सू॒यव॑सा अ॒दब्ध॒ उप॑क्षेति वृ॒द्धव॑याः
सु॒वीरः॑। नकि॑ष्टं घ्नन्त्यन्ति॑तो न दू॒राद्य॑ आ॒दित्या॑नां भव॑न्ति प्र॒णीतौ॑।
धा॒रय॑न्त आ॒दित्या॑सो जग॑त्स्था दे॒वा वि॒श्वस्य॑ भुव॑नस्य गो॒पाः।
दी॒र्घाधि॑यो रक्ष॑माणा (६३)

असुर्य॑मृ॒तावा॑न॒श्चय॑माना ऋ॒णानि॑। ति॒स्रो भू॒मीर्धा॑रय॒त्री९ रु॒त
द्यू॒त्रीणि॑ व्र॒ता वि॒दथे॑ अ॒न्तरे॑षाम्। ऋ॒तेना॑ऽऽदि॒त्या म॑हि वो म॒हित्वं
तद॑र्यम॒न्वरु॑ण मि॒त्र चारु॑। त्यां नु क्ष॑त्रिया॒९ अव॑ आ॒दित्या॑न्
या॑चिषामहे। सु॒मृडी॒का९ अ॒भिष्ट॑ये। न दक्षि॑णा विचि॑किते न स॒व्या
न प्रा॒चीन॑मा॒दित्या॑ नोत प॒श्चा। पा॒क्याचि॑द्वस॒वो धी॒र्याचि॑- (६४)

द्यु॒ष्मानी॑तो अ॒भयं॑ ज्योति॑रश्याम्। आ॒दि॒त्याना॑म॒वसा॑ नू॒तने॑न
सक्षी॑महि श॒र्मणा॑ शन्त॑मेन। अ॒नागा॑स्त्वे अ॒दिति॑त्वे तु॒रास॑ इ॒मं
य॒ज्ञं द॑धतु श्रोष॑माणाः। इ॒मं मे॑ वरु॑ण श्रु॒धी ह॑व॒मद्या॑ च॑ मृ॒डय।
त्वा॒मव॑स्युराच॑के। तत्त्वा॑ या॒मि ब्र॑ह्म॒णा व॑न्द॒मान॑स्तदाऽऽशा॑स्ते
यज॑मानो ह॒विर्भिः॑। अहे॑ड॒मानो॑ वरु॒णेह॑ बो॒द्ध्युरु॑श॒९ स॒ मा न॒ आयुः॑
प्रमो॑षीः॥ (६५)

[वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणं देवासुरा एष्वसावादित्यो दशरूपभामिन्द्रो वलस्यं बारहस्पत्यं वषट्कारोऽसौ सौरीं वरुणमाश्विनमिन्द्रं वो नर एकादश॥११॥ वायव्यमाग्नेयीं कृष्णग्रीवीमसावादित्यो वा अंहोरात्राणि वषट्कारः प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायव्यं प्रमोषीः॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः
सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा अपाघुक्षतामिति
स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरवपत्तावस्मै प्रजाः
प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
सन्प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम
इन्द्राग्नी (१)

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै प्रजां प्रासाधयतो
विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा
सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्यामेवेन्द्रियं
वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽप वा
एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादश-
कपालं निर्-(२)

वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप

धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति
जयति त९ सङ्ग्रामं वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्द्धते यः सङ्ग्रामं
जयत्येन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामं जित्वेन्द्राग्नी एव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं (३)

धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृद्धतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं
क्रामति य एति जनतामैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेज्जनता-
मेष्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं
वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमनुनिर्वपेत्पूषा
वा इन्द्रियस्य वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (४)

स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इन्द्रियं
वीर्यमनु प्रयच्छति क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै
क्षेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्येन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्ठा-
न्निर्वपेदस्यामेव प्रतिष्ठायेन्द्रियं वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥ (५)

प्रजाकाम इन्द्राग्नी उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारि९शब्दं॥ — [१]

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमास-
याजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयेत्पुथो वा एषो-
ऽद्धपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं
वाऽतिपादयेत्यग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोप धावति स

ए॒वैन॑म॒प॒था॒त्प॒न्था॒म॒पि॑ न॒य॒त्य॒न॒ङ्गान्दक्षि॑णा व॒ही ह्ये॑ष स॒मृ॒द्ध्या अ॒ग्नये॑
व्र॒त॒प॒तये॑ (६)

पु॒रो॒डा॒श॑म॒ष्टाक॑पा॒लं निर्व॑पे॒द्य आ॒हि॒ता॒ग्निः स॒न्न॑व्र॒त्यमि॑व
च॒रे॒द॒ग्निमे॒व व्र॒त॒प॒ति॑ꣳ स्वे॒न॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑ धा॒वति॑ स ए॒वैन॑
व्र॒त॒मा॒ल॑म्भ॒यति॑ व्र॒त्यो॑ भ॒व॒त्य॒ग्नये॑ र॒क्षो॒घ्ने पु॒रो॒डा॒श॑म॒ष्टाक॑पा॒लं
निर्व॑पे॒द्य र॒क्षाꣳसि॑ स॒चे॒र॒न्न॒ग्निमे॒व र॒क्षो॒ह॒णꣳ स्वे॒न॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑
धा॒वति॑ स ए॒वा॒स्मा॒द्र॒क्षाꣳस्य॑प॒ह॒न्ति॑ नि॒शि॒ता॒यां निर्व॑पे- (७)

नि॒शि॒ता॒याꣳ हि र॒क्षाꣳसि॑ प्रे॒रते॑ स॒म्प्रे॒णा॑न्ये॒वैनानि॑ ह॒न्ति॑
परि॑श्रि॒ते या॒ज॒ये॒द्र॒क्ष॑सा॒मन॑न्व॒वचा॑राय र॒क्षो॒घ्नी या॑ज्यानु॒वाक्ये॑
भ॒वतो॑ र॒क्ष॑साꣳ स्तृ॒त्या अ॒ग्नये॑ रु॒द्रव॑ते पु॒रो॒डा॒श॑म॒ष्टाक॑पा॒लं
निर्व॑पे॒दभि॒चर॑न्नेषा वा अ॒स्य घो॑रा त॒नूर्य॑द्रु॒द्रस्त॑स्मा ए॒वैन॑मावृ॒श्चति॑
ता॒ज॒गा॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑त्य॒ग्नये॑ सु॒रभि॑मते पु॒रो॒डा॒श॑म॒ष्टाक॑पा॒लं निर्व॑पे॒द्यस्य॑
गा॒वो वा पु॑रु॒षा - (८)

वा प्र॒मीये॑र॒न् यो वा॑ बिभी॒यादे॒षा वा अ॒स्य भे॒ष॒ज्यां
त॒नूर्य॑त्सु॒रभि॑मती त॒यैवा॒स्मै भे॒ष॒जं क॑रोति सु॒रभि॑मते भ॒वति॑
पू॒तीग॒न्धस्या॑प॒ह॒त्या अ॒ग्नये॑ क्षा॒मव॑ते पु॒रो॒डा॒श॑म॒ष्टाक॑पा॒लं
निर्व॑पे॒त्सङ्ग॑मे सं य॒त्ते भा॒ग॒धे॒ये॒नै॒वैनꣳ श॑म॒यित्वा॑ परा॒नभि॑
नि॒र्दि॑शति॒ यम॑व॒रेषां॑ वि॒द्ध्य॑न्ति जी॒वति॑ स यं प॒रेषां॑ प्र स मी॒यते॑
ज॒यति॑ तꣳ सं॒ङ्गाम॑- (९)

म॒भि वा ए॒ष ए॒तानु॑च्यति॒ येषां॑ पूर्वा॒परा अ॒न्वञ्चः॑ प्र॒मीय॑न्ते
 पुरु॒षाहु॑तिर्ह्यस्य॒ प्रिय॑त॒माऽग्नये॑ क्षाम॑वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
 निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नैषां॑ पुराऽऽयु॒षोऽप॑रः प्र॒मीय॑तेऽभि
 वा ए॒ष ए॒तस्य॑ गृ॒हानु॑च्यति॒ यस्य॑ गृ॒हान्द॑ह॒त्यग्नये॑ क्षाम॑वते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्भाग॒धेये॑नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नास्या॑प॑रं
 गृ॒हान्द॑हति॥ (१०)

व्रतपतये निशितायाऽन्निर्वपेत्पुरुषाः सङ्गमन्न चत्वारि च॥ [२]

अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यं का॒मो
 नो॒पन॑मै॒दग्नि॑मे॒व का॒मः॑ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑
 का॒मेन॑ स॒मर्द्ध॑य॒त्युपै॑नं॒ कामो॑ न॒मत्य॑ग्नये॒ यवि॑ष्ठाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टा-
 क॑पालं निर्व॑पे॒त्स्पर्ध॑मानः॒ क्षेत्रे॑ वा स॒जाते॑षु॒ वाऽग्नि॑मे॒व यवि॑ष्ठः
 स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ तेनै॒वेन्द्रि॑यं वी॒र्यं॑ भ्रातृ॒व्यस्य॑ (११)

यु॒वते॒ वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण ज॒यते॑ऽग्नये॒ यवि॑ष्ठाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेदभि॒चर्य॑मा॒णोऽग्नि॑मे॒व यवि॑ष्ठः
 स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मा॒द्रक्षा॑सि॒ यव॑यति॒
 नैन॑मभि॒चर॑न्त्स्त्वृणुते॑ऽग्नय॒ आयु॑ष्मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यः
 का॒मये॑त॒ सर्व॑मायु॒रिया॑मित्य॒ग्निमे॒वाऽऽयु॑ष्मन्तः॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑
 धावति॒ स ए॒वास्मि॑- (१२)

त्रायुर्दधाति॒ सर्व॑मायु॒रेत्य॑ग्नये॒ जा॒तवे॑दसे पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं

निर्वपेद्भूतिकामोऽग्निमेव जातवेदसः॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति
 स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवाग्नये रुक्मन्ते पुरोडाशमष्टाकपालं
 निर्वपेद्भुक्कामोऽग्निमेव रुक्मन्तः॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नुचं दधाति रोचन्त एवाग्नये तेजस्वते पुरोडाश- (१३)

मष्टाकपालं निर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तः॥ स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्तेजो दधाति तेजस्व्येव
 भवत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्सीक्षमाणो-
 ऽग्निमेव साहन्त्यः॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैव संहते यः
 सीक्षते॥ (१४)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥ [३]

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्न-
 वान्त्स्यामित्यग्निमेवान्नवन्तः॥ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्यग्नयेऽन्नादाय पुरोडाश-
 मष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नादः॥ स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नाद - (१५)

एव भवत्यग्नयेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः
 कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपतिः॥ स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्नये पवमानाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावी

यदग्रये पवमानाय निर्वपंति प्राणमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये (१६)

पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचय
आयुरेवास्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव
निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्रये पवमानाय निर्वपंति प्राणमेवास्मिन्तेन
दधाति यदग्रये पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचये
चक्षुरेवास्मिन्तेन दधा- (१७)

त्युत यद्यन्यो भवति प्रैव पश्यत्यग्रये पुत्रवते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामो-
ऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छत्यग्रये रसंवते-
ऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्स्थ्यामित्यग्निमेव रसवन्तः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तं करोति (१८)

रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव
रसमवरुन्धेऽग्रये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत
वसुमान्स्थ्यामित्यग्निमेव वसुमन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्यग्रये वाजसृते पुरोडाश-
मष्टाकपालं निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्ते वाजं (१९)

वा एष सिंसीरषति यः सङ्ग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु
वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृतः स्वेन भागधेयेनोप
धावति धावति वाजं हन्ति वृत्रं जयति तं सङ्ग्राममथो

अ॒ग्निरि॑व॒ न प्र॑ति॒धृषे॑ भवत्य॒ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
निर्व॑पेद्यस्या॒ग्नाव॑ग्निम॒भ्युद्ध॑रेयुर्निर्दिष्ट॒भागो॑ वा ए॒तयो॑र॒न्यो-
ऽनि॑र्दिष्ट॒भागो॑ऽन्यस्तौ स॒म्भव॑न्तौ यज॑मान- (२०)

म॒भिस॑म्भवतः स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तो॒र्यद॑ग्नये॑ऽग्न॒वते॑ निर्व॑पति
भा॒गधे॑ये॒नैवैनौ॑ शमयति॒ नार्ति॑मा॒र्छति॑ यज॑मानोऽग्नये॒ ज्योति॑ष्मते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद्यस्या॒ग्निरुद्ध॑तोऽहु॒तेऽग्नि॑होत्र उ॒द्वाये॑दपरं
आ॒दीप्या॑नूद्धृत्य॒ इत्या॑हुस्तत्तथा॒ न का॒र्यं यद्वा॑ग॒धेय॑म॒भि पूर्वं॑
उद्ध्र॑यते॒ किम॑परोऽभ्यु- (२१)

द्वि॒येते॑ति॒ तान्ये॒वाव॑क्षाणा॒नि सन्नि॑धाय॒ मन्थे॑दितः प्रथ॒मं
जज्ञे॑ अ॒ग्निः स्वा॒द्योने॑रधि॒ जा॒तवे॑दाः। स गा॑यत्रि॒या त्रि॒ष्टुभा॒
जग॑त्या॒ देवे॒भ्यो ह॒व्यं वह॑तु प्रजा॒नन्नि॑ति॒ छन्दा॑भिरे॒वैन॑ऽ स्वा॒द्योनेः॑
प्रज॑नयत्येष॒ वाव सौ॑ऽग्निरि॒त्याहु॑ज्योति॒स्त्वा अ॑स्य॒ परा॑पति॒तमि॑ति॒
यद॑ग्नये॒ ज्योति॑ष्मते निर्व॑पति॒ यदे॒वास्य॒ ज्योतिः॑ परा॑पति॒तं
तदे॒वावरु॑न्धे॥ (२२)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवास्य पद्वि॥ [४]

वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॑पेद्वा॒रुणं॑ च॒रुं द॑धि॒क्राव॑णे
च॒रुम॑भि॒शस्य॑मानो॒ यद्वै॑श्वान॒रो द्वा॒दश॑कपालो॒ भव॑ति संव॒त्सरो॑
वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः संव॑त्स॒रेणै॒वैन॑ऽ स्वद॒यत्य॑प॒ पापं॑ वर्ण॑ ह॒ते

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्काव्ण्णा पुनाति हिरण्यं
दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव
निर्वपेत्प्रजाकामः संवत्सरो (२३)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनां निर्दहति यो-
ऽलं प्रजायै सन्प्रजां न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव भागधेयेन
शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति वारुणेनैवैनं
वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्काव्ण्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै
हिरण्यं पुनात्येवैनं (२४)

विन्दते प्रजां वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे
जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन
पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन्तेजो दधाति यद्वशकपालो
विराजैवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्निन्द्रियं
दधाति यद्द्वादशकपालो जगत्यैवास्मिन्पशून् दधाति यस्मिञ्जात
एतामिष्टिं निर्वपति पूत - (२५)

एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा एष
सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां
वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकाय दर्श-

पूर्णमासाविज्येते वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा
 पौर्णमासीं वाऽतिपाद्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेव
 प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्या (२६)

अथो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति वीरुहा
 वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा
 ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्नाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादश-
 कपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री
 गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मा आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं
 यतेऽवसं करोति तादृ- (२७)

गेव तद्द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरः खलु वा अग्रेयोनिः स्वामेवैनं योनिं गमयत्याद्यमस्यान्नं
 भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकाम
 आहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य
 विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरेणैवास्मै सजाताः श्र्यावयति मारुतो भवति (२८)

मारुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव-
 रुन्धे सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै
 सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान आसादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं

करोति॥ (२९)

प्रजाकामः संवत्सरो पुनात्येवैनं पृतः समष्ट्यै तादृङ्गोरुतो भवत्येकान्नत्रिंशच्च॥ [५]

आदित्यं चरुं निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिं रस्या-
मेव पूर्वं प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं
गृत्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः खलु वै
देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं
द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवाऽऽयतने यतते जयति तं
सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते (३०)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषा-
णयोरन्नं जग्ध्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितमेवात्ति
नास्मिन्मृजाते संवत्सराय वा एतौ सममाते यौ सममाते तयोर्यः
पूर्वोऽभिद्रुहति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं
निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः
संवत्सरोः मेवाऽऽत्वा निर्वरुणं (३१)

परस्तादभिद्रुहति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष प्रतिगृह्णाति
योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्य
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरोः स्वदितामेव प्रतिगृह्णाति नाव्यं
प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत्प्रतिगृह्णात्यश्वं

वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३२)

प्रतिगृह्यं संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वदितमेव प्रतिगृह्णाति नाऽऽत्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सन्निमेष्यन्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै संवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सन्निमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति यो वै संवत्सरं (३३)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (३४)

निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै संवत्सरं पद्विंशच्च॥ [६]

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः पशून्प्रजंनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स - (३५)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवन्ते

पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म
 इन्द्रमेव घर्मवन्तः॑ स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒ स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं
 दधाति॑ ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्राया॒र्कव॑न्ते पुरोडाशमेकादशकपालं
 निर्वपेदन्नकामोऽर्को॑ वै देवानामन्नमिन्द्रमेवार्कवन्तः॑ स्वेन॑ भागधेये-
 (३६)

नोप॑धावति॒ स एवास्मा॒ अन्नं॑ प्रयच्छत्यन्ना॒द एव भवतीन्द्रा॑य
 घर्म॑वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रा॑येन्द्रियाव॑न्त इन्द्रा-
 या॒र्कव॑न्ते भूति॑कामो यदिन्द्रा॑य घर्म॑वन्ते निर्वप॑ति शिर॑ एवास्य
 तेन॑ करोति॒ यदिन्द्रा॑येन्द्रियाव॑न्त आत्मान॑मेवास्य॒ तेन॑ करोति॒
 यदिन्द्रा॑या॒र्कव॑न्ते भूत॑ एवान्नाद्ये॒ प्रतिति॑ष्ठति॒ भवत्ये॒वेन्द्रा॑या- (३७)

१होमुचै॑ पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना॑ गृहीतः
 स्यात्पाप्मा॒ वा अ१ह॑ इन्द्रमे॒वा१होमुच॑ः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒
 स ए॒वैनं॑ पाप्मनोऽ१हं॑सो मुञ्चतीन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ पुरोडाशमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्यं मृ॒धोऽभि॑ प्रवेपे॑रन्नाष्ट्राणि॑ वाऽभिसंमि॑युरिन्द्रमे॒व
 वैमृ॒धः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒ स एवास्मान्मृ॒धो (३८)

ऽप॑हन्तीन्द्रा॑य त्रा॒त्रे पुरो॑डाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बुद्धो
 वा॒ परि॑यत्तो वेन्द्रमे॒व त्रा॒तार॑ः स्वेन॑ भागधेयेनोप॑ धावति॒
 स ए॒वैनं॑ त्राय॑त इन्द्रा॑या॒र्काश्वमे॑धवन्ते पुरोडाशमेकादश-
 कपालं निर्वपेद्यं म॑हाय॒ज्ञो नोप॑नमै॒देते॑ वै म॑हाय॒ज्ञस्यान्त्ये॑

त॒नू यद॑र्का॒श्वमे॒धावि॒न्द्रमे॒वाका॑श्चमे॒धव॑न्त॒ः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
धाव॑ति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्त॒तो म॑हाय॒ज्ञं च्या॑वय॒त्युपै॑नं॒ महाय॒ज्ञो
न॑मति॥ (३९)

इन्द्रियावन्तः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ सोऽर्क॑वन्तः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नैवेन्द्रा॑यास्मान्मृ॒धोऽस्मै॑ स॒प्त

च॥ _____ [७]

इन्द्रा॒यान्वृ॑जवे॒ पुरो॑डाशमेकादशकपालं॒ निर्वपे॑द्भ्राम॑काम॒
इन्द्र॑मे॒वान्वृ॑जुः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मै॑
सजा॒ताननु॑कान्करोति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वतीन्द्रा॑ण्यै चरुं॒ निर्वपे॑द्यस्य॒
सेना॑ऽस॒शिते॑व॒ स्यादिन्द्रा॑णी॒ वै सेना॑यै दे॒वतेन्द्रा॑णीमे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ सैवा॑स्य॒ सेना॒ स॒श्यति॑ ब॒ल्वं जा॒नपी॑- (४०)

ॐ सन्न॑ह्येद्वौर्यत्राधिष्क॒त्रा न्यमे॑ह॒ततो॑ ब॒ल्वं जा॒ उद॑तिष्ठ॒न्गवा॑-
मे॒वैन॑ न्या॒यम॑पिनीय॒ गा वैद॑य॒तीन्द्रा॑य॒ मन्यु॑मते॒ मन॑स्वते॒
पुरो॑डाशमेकादशकपालं॒ निर्वपे॑त्सङ्ग्रामे॒ सं य॑त्त इन्द्रि॒येण॒ वै
म॒न्युना॒ मन॑सा सङ्ग्रामं॒ जय॑तीन्द्रमे॒व म॑न्युमन्तं॒ मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ जय॑ति॒
त॒ (४१)

सङ्ग्राममे॒तामे॒व निर्वपे॑द्यो॒ ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑प इ॒व
स्यादे॑तानि॒ हि वा ए॒तस्मा॑दप॒क्रान्ता॒न्यथै॑ष ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑प
इन्द्र॑मे॒व म॑न्युमन्तं॒ मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धाव॑ति॒ स

ए॒वास्मिन्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ न ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑पो
भव॒तीन्द्रा॑य दा॒त्रे पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त
दान॑कामा मे प्र॒जाः स्युः- (४२)

रितीन्द्र॑मेव दा॒तार॑ः स्व॒नं भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒
दान॑कामाः प्र॒जाः करो॑ति॒ दान॑कामा अ॒स्मै प्र॒जा भ॑व॒न्तीन्द्रा॑य प्रदा॒त्रे
पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेद्यस्मै प्र॒त्तमि॒व स॒न्न प्र॑दीयेतेन्द्र॑मेव
प्रदा॒तार॑ः स्व॒नं भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॒ प्रदा॑पय॒तीन्द्रा॑य
सु॒त्राम्णो॑ पु॒रोडा॑शमेकादशकपालं॒ निर्व॑पेदप॑रुद्धो वा- (४३)

उ॒परु॑द्धमा॒नो वे॒न्द्रमे॒व सु॒त्रामा॑णः स्व॒नं भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒
स ए॒वैनं॑ त्रायतेऽन॒परु॑द्धो भ॑व॒तीन्द्रो॒ वै स॒दृङ् दे॒वता॑भिरासी॒त्स न
व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॒ ए॒तमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपालं॒
नि॒र॒व॒प॒त्तेनै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यम॑दधाच्छ॒क्करी॑ या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ अकरो॒द्वज्रो॑
वै श॒क्करी॑ स ए॒नं व॒ज्रो भू॒त्या ऐ॒न्ध (४४)

सोऽभ॒व॒त्सोऽबि॒भेद्भू॑तः प्र॒ मा ध॑क्ष्यतीति॒ स प्र॒जाप॑तिं
पु॒नरु॒पा॒धाव॑त्स प्र॒जाप॑तिः श॒क्क॒र्या अ॒धि रे॒वतीं॑ नि॒रमि॑मीत
शान्त्या॒ अ॒प्र॒दा॒हाय॑ योऽलः॑ श्रि॒ये स॒न्ध॒स॒दृङ्ख॑समा॒नैः स्या॑त्तस्मा॒
ए॒तमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपालं॒ निर्व॑पेदिन्द्र॑मेव स्व॒नं भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒
स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं द॑धाति॒ रे॒वतीं॑ पु॒रोनु॒वाक्या॑ भवति॒ शान्त्या॑
अ॒प्र॒दा॒हाय॑ श॒क्करी॑ या॒ज्या व॒ज्रो वै श॒क्करी॑ स ए॒नं व॒ज्रो भू॒त्या

इन्धे भवत्येव॥ (४५)

अपि तश्च स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ [८]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्य-
भागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो
भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन
चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवैनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभिचरति (४६)

प्रति वै पुरस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वे द्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः
प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव
यज्ञं च मद्ध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
नैनमभिचरन्त्स्तृणुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो
नो- (४७)

पुनर्मेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनं यज्ञो
नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्रेर्वै चक्षुषा मनुष्या
वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवा- (४८)

स्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनडुहस्तण्डुला मिथुनादेवासमै चक्षुः प्रजनयति
घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवासमै तेजश्चक्षुरवरुन्ध
इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयं जमानस्याद्धरकल्पां
प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियं (४९)

वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितो निर्वपेद्वावत्येव वाक्तामप्रोदितां
भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु
प्रवदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्नावैष्णव-
मष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातः सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा
स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं
प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्रो- (५०)

त्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यन्दिनस्य सवनस्या-
काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यदेकादशकपालो
भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुत्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं माध्यन्दिनमेव
सवनं तेनाऽऽप्रोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्या-
काले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वारहस्पत्यश्चरुर्यद्द्वादशकपालो
भवति द्वादशाक्षरा जगती जागृतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्रोति देवताभिरेव देवताः (५१)

प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्मं कपालैरेव

छन्दाऽस्याप्रोति पुरोडाशैः सर्वानानि मैत्रावरुणमेकंकपालं
निर्वपेद्वृषायै काले यैवासौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो
एवैषैतस्यैकंकपालो भवति नहि कपालैः पशुमर्हत्याप्तुम्॥ (५२)

ब्रह्मण्येवेनम्भिचरति यज्ञो न तावेवास्यान्द्रियमाप्रोति देवताः सुसत्रिश्च॥ [९]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एत९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपन्तेनैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः
स्यात्तस्मा एत९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्सोमं चैव रुद्रं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्त्यतो ब्रह्मवर्चस्यैव
भवति तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्भुद्रो- (५३)

वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै श्वेतायै श्वेतवन्ध्यायै
दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव
ब्रह्मवर्चसं तत्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो
दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धार्य्ये कुर्याद्यद्वै किं च
मनुरवदत्तद्वैषजं (५४)

भेषजमेवास्मै करोति यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति
सोमापौष्णं चरुं निर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः
स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति

सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां
प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति
विन्दते" (५५)

प्रजा९ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्त्सौम्यो वै देवतया पुरुष
एष रुद्रो यदग्निः स्वाया एवैनं देवतायै निष्क्रीय रुद्रायपि दधाति
ताजगार्तिमाच्छति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्योगामयावी सोमं वा
एतस्य रसो गच्छत्यग्निः शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमादेवास्य
रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यदी- (५६)

तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितं होता
निष्विदति स ईश्वर आर्तिमार्तोरनृद्वान् होत्रा देवो वह्निर्वा
अनृद्वान् वह्निर्होता वह्निनैव वह्निमात्मानं स्पृणोति सोमारौद्रं
चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वैऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति
वेदिं परिगृह्याद्धमुद्धन्याद्धं नाद्धं बर्हिषः स्तृणीयाद्धं
नाद्धमिद्धस्याभ्यादद्धाद्धं न स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं
जनयति॥ (५७)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयाद्धं द्वादश च॥ [१०]

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं ग्रामकाम
इन्द्रं चैव मरुतंश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै

सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑ ग्राम्ये॑व भव॒त्याहव॑नीयं ऐन्द्रमधि॑श्रयति॒
 गार्ह॑पत्ये मारु॒तं पा॑पवस्य॒सस्य॑ विधृत्यै स॒प्तक॑पालो मारु॒तो
 भव॑ति स॒प्तग॑णा वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑ सजा॒तानव॑रुन्धेऽनूच्यमा॑न॒
 आसा॑दयति॒ विश॑मेवा- (५८)

स्मा॒ अनु॑वर्त्मानं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त क्ष॒त्राय॑ च
 वि॒शे च॑ स॒मदं॑ दद्या॒मित्यै॒न्द्रस्या॑व॒द्यन्ब्रू॑यादिन्द्रा॒यानु॑ ब्रूहीत्या॒श्राव्यं॑
 ब्रू॒यान्म॒रुतो॑ य॒जेति॑ मारु॒तस्या॑व॒द्यन्ब्रू॑यान्म॒रुद्ध्योऽनु॑ब्रूहीत्या॒श्राव्यं॑
 ब्रू॒यादिन्द्रं॑ य॒जेति॑ स्व ए॒वैभ्यो॑ भा॒गधे॑ये स॒मदं॑ दधाति॒
 वितृ॑ङ्हाणास्तिष्ठन्त्ये॒तामे॒व (५९)

निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त कल्पे॑र॒न्निति॑ यथादे॒वतम॑व॒दाय॑ यथादे॒वतं॑
 य॒जेद्वा॒गधे॑येनै॒वैनान्॑ यथाय॒थं क॑ल्पयति॒ कल्प॑न्त ए॒वैन्द्र॑मेका॒दश॑-
 क॒पालं॑ निर्व॑पेद्वैश्वदे॒वं द्वाद॑शक॒पालं॑ ग्राम॑काम इन्द्रं॑ चै॒व विश्वा॑ङ्श्च
 दे॒वान्स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑
 ग्राम्ये॑व भव॒त्यैन्द्र॑स्याव॒दाय॑ वैश्वदे॒वस्याव॑द्येदथैन्द्रः स्यो- (६०)

परि॑ष्ठादिन्द्रियेणै॒वास्मा॑ उ॒भय॑तः सजा॒तान्परि॑गृह्णात्युपा॒धाय्य॑-
 पूर्व॑यं वा॒सो दक्षि॑णा सजा॒ताना॑मुप॑हित्यै पृ॒श्नि॒यै दुग्धे॑ प्रैयङ्ग॒वं
 च॒रुं निर्व॑पेन्म॒रुद्ध्यो॑ ग्राम॑कामः पृ॒श्नि॒यै वै प॑यंसो म॒रुतो॑ जा॒ताः
 पृ॒श्नि॒यै प्रि॒यङ्ग॒वो मारु॑ताः खलु॒ वै दे॒वत॑या सजा॒ता म॒रुत॑ ए॒व
 स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्रयच्छन्ति॑ ग्राम्ये॑व

भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (६१)

भवतः प्रियमेवैनं समानानां करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या भवति द्विपद एवावरुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशूनवरुन्धे देवासुराः सं यत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्ते ३-
ऽन्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तमे-
(६२)

तया संज्ञान्याऽयाजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्र देवा ज्यैष्ठ्यायाभि समजानत यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपथ्सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतं ज्यैष्ठ्याय समाना अभिसञ्जानते वसिष्ठः समानानां भवति॥ (६३)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तं वरुणाय चतुर्दश च॥ [११]

हिरण्यगर्भ आपो ह यत्प्रजापते। स वैद पुत्रः पितरं स मातरं स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स सुवः स विश्वा भुवो अभवत्स आऽभवत्। उदुत्यं चित्रम्।

सप्र॑ल॒वन्न॑वी॒यसा॑ऽग्ने॑ द्यु॒मेन॑ सं॒ यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ॒ भानु॑ना॑। निका॒व्या
वे॒धसः॑ श॒श्वत॑स्कर॒हस्ते॑ दधा॒नो - (६४)

न॒र्या पु॒रूणि॑। अ॒ग्निर्भु॑वद्रयि॒पती॑ रयी॒णां स॒त्रा च॑क्रा॒णो
अ॒मृता॑नि॒ विश्वा॑। हि॒र॒ण्यपा॑णिमू॒तये॑ सवि॒तार॒मुप॑ ह॒ये। स चे॒त्ता
दे॒वता॑ प॒दम्। वा॒मम॒द्य स॑वि॒तर्वा॒ममु॑ श्वो दि॒वेदि॑वे वा॒मम॒स्मभ्य॑
सा॒वीः। वा॒मस्य॑ हि क्षय॑स्य दे॒व भू॑रे॒रया॑ धि॒या वा॑म॒भाजः॑ स्याम।
बडि॑त्था पर्व॒तानां॑ खि॒द्रं बि॑भर्षि पृथि॒वि। प्र या भू॑मि प्रव॒त्वति॑
म॒हा जि॒नोषि॑ (६५)

महि॑नि। स्तोमा॑सस्त्वा वि॒चारि॑णि॒ प्रति॑ष्टोभन्त्य॒क्तुभिः॑। प्र या
वा॒जं न हे॑ष॒न्तं पे॒रुम॑स्य॒स्यर्जु॑नि। ऋ॒दूद॑रे॒ण स॒ख्या स॑चे॒य यो
मा न रि॒ष्येद्ध॑र्यश्च पी॒तः। अ॒यं यः सो॒मो न्य॑धा॒य्यस्मे॑ तस्मा॒ इन्द्र॑
प्र॒तिरे॑मे॒म्यच्छ॑। आ॒पा॒न्तम॑न्युस्तृ॒पल॑प्र॒भर्मा॑ धु॒निः शि॒मीवा॑ञ्छ॒रुमा॑
ऋ॒जीषी॑। सो॒मो वि॒श्वान्य॑त॒सा वना॑नि॒ नावा॑गिन्द्र॑ प्रति॒माना॑नि दे॒भुः।
प्र (६६)

सु॒वा॒नः सोम॑ ऋ॒तयु॑श्चि॒केते॑न्द्रा॒य ब्र॑ह्म ज॒मद॑ग्नि॒रर्च॑न्। वृषा॑
य॒न्तासि॑ श॒वस॑स्तु॒रस्या॑न्त॒र्यच्छ॑ गृण॒ते ध॒त्रं दृ॑ह। स॒बाध॑स्ते॒ मद॑
च शु॒ष्मयं॑ च॒ ब्र॒ह्म नरो॑ ब्रह्म॒कृतः॑ स॒पर्य॑न्। अ॒र्को वा॒ यत्तु॑रते॒
सोम॑चक्षा॒स्तत्रे॑दिन्द्रो॒ दध॑ते पृ॒थ्सु॑ तु॒र्याम्। वष॑त्ते वि॒ष्णवा॒स आ
कृ॑णोमि॒ तन्मे॑ जुष॒स्व शि॑पिविष्ट॒ हव्य॑म्। (६७)

वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरौ मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
 प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान्। तं त्वा
 गृणामि तव समतवीयान्क्षयन्तमस्य रजंसः पराके। किमित्ते विष्णो
 परिचक्ष्य भूत्प्रयद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि। मा वर्षो अस्मदपंगूह
 एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ। (६८)

अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम्। शिशीहि नः सूनुमतः।
 दा नो अग्ने शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजः श्रुत्या अपावृधि।
 प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्ण शुक्रमुषसो विदिद्युतुः।
 अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रां सनोति। अग्निर्दिवि
 हव्यमाततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा। मा (६९)

नो मर्द्धीरा तू भर। घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम्।
 तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः। उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष
 आसनि। उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ
 भर। वायौ शतं हरीणां युवस्व पोष्याणाम्। उत वा ते सहस्रिणो
 रथ आ यातु पाजंसा। प्र याभिर्- (७०)

यासि दाश्वांसमच्छां नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे। नि नो रयिं
 सुभोजंसं युवेह नि वीरवद्रव्यमश्वियं च राधः। रेवतीर्नः सधमाद
 इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम। रेवा इद्रेवतः स्तोता

स्यात्त्वावतो मघोनः। प्रेदुं हरिवः श्रुतस्य॥ (७१)

जिनोषिं देभुः प्र हव्यं बभूथ मा याभिश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[प्रजापतिस्ताः सृष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाग्नयेऽन्नवते वैश्वानरमादित्यं चरुमेन्द्रं चरुमिन्द्रायान्वृजव
आग्नावैष्णवमसौ सोमारौद्रमेन्द्रमेकादशकपालं हिरण्यगर्भो द्वादश॥ (१२) प्रजापतिरग्नये कामायाभि सम्भवतो
यो विद्विषाणयोरिन्द्रो सन्नह्येदाग्नावैष्णवमुपरिष्टाद्यासिं दाश्वांसमेकंसप्ततिः॥ (७१) प्रजापतिः प्रेदुं हरिवः
श्रुतस्य॥]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

आदित्येभ्यो भुवंद्वद्ध्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या वा एतं
भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव
भुवंद्वतः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिं गमयन्ति
भवत्येवाऽऽदित्येभ्यो धारयद्वद्ध्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो
वाऽऽदित्या वा अपरोद्धारं आदित्या अवगमयितारं आदित्यानेव
धारयद्वतः (१)

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दध्रत्यनपरुध्यो
भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यं परुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं
वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
सत्यामेवाऽऽशिषं कुरुत इह मनु इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः

करोत्युप प्रेतं मरुत - (२)

सुदानव एना वि॒शपति॑नाभ्यमु॒ राजा॑न॒मित्या॑ह मारु॒ती वै
वि॒ड्भु॒ष्टो वि॒शपति॑र्विशै॒वैन॑ राष्ट्र॒ेण॒ सम॑र्धयति॒ यः प॒रस्ता॑द्भाम्यवादी
स्यात्तस्य॑ गृ॒हाद्वी॒हीना ह॑रेच्छु॒क्लाः॑ कृ॒ष्णाः॑ वि चि॑नुयाद्ये शु॒क्लाः
स्युस्तमा॑दित्यं च॒रुं निर्व॑पेदादित्या वै दे॒वता॑या वि॒द्विश॑मे॒वाव॑ गच्छु-
(३)

त्यव॑ंगतास्य वि॒डन॑वगतः राष्ट्र॒मित्या॑हुर्ये कृ॒ष्णाः स्युस्तं॑ वा॒रुणं॑
च॒रुं निर्व॑पेद्वा॒रुणं॑ वै रा॒ष्ट्रमु॒भे ए॒व वि॒शं च॑ रा॒ष्ट्रं चा॒व गच्छ॑ति॒ यदि॒
ना॒वगच्छे॑दि॒मम॑हमा॒दित्ये॑भ्यो भा॒गं निर्व॑पा॒म्यामुष्मा॑दमुष्यै॒ विशो॑-
ऽव॑गन्तो॒रिति॑ निर्व॑पेदादित्या ए॒वैनं॑ भा॒गधेयं॑ प्रे॒प्सन्तो॑ वि॒शम॑व (४)

गम॑यन्ति॒ यदि॒ ना॒वगच्छे॑दाश्व॒त्थान्म॒यूखा॑न्त्स॒प्त म॑ध्यमे॒षायामु॑प॒
ह॒न्यादि॑दम॒हमा॑दित्यान्ब॒ध्नाम्या॑मुष्मा॑दमुष्यै॒ विशो॑ऽव॑गन्तो॒रित्या॑-
दि॒त्या ए॒वैनं॑ ब॒द्धवी॑रा वि॒शम॑व गम॑यन्ति॒ यदि॒ ना॒वगच्छे॑दे॒तमे॒वा-
ऽऽदि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पेदि॒ध्मेऽपि॑ म॒यूखा॑न्त्सं न॒ह्येद॑नप॒रुध्य॑मे॒वाव॑
गच्छ॑त्याश्व॒त्था भ॑वन्ति म॒रुता॑ वा ए॒तदो॑जो यद॑श्व॒त्थ ओज॑सै॒व
वि॒शम॑व गच्छ॑ति स॒प्त भ॑वन्ति स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ ग॒णश॑ ए॒व
वि॒शम॑व गच्छ॑ति॥ (५)

धारय॑द्वतो मरुतो गच्छ॑ति॒ विश॑मवैतदष्टाद॑श च॥ [१]

दे॒वा वै मृ॒त्योर॑बिभयु॒स्ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑न्तेभ्य॒ एता॑ं

प्राजापत्या९ शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो
 मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एतां प्राजापत्या९ शतकृष्णलां निर्वपेत्प्रजा-
 पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्नायुर्दधाति
 सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
 आयुष्येवेन्द्रिये (६)

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृत९ हिरण्यमायुश्चैवा-
 स्मा अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्याऽऽस्या एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एत९ सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मि- (७)

त्रुचमधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एत९ सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्य९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युभयतो रुक्मौ भवत
 उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य
 एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्ध आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं
 द्वादशकपालं भूम्यै (८)

चरुं यः कामयेत् हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोषं
 नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं
 तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते भूम्यै

चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैन९ हिरण्यं नमति वि वा एष
इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एता- (९)

मेव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यूध्यत एतामेव
निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव
हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति
भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दीन्द्र-
(१०)

स्त्वष्टुः सोममभीषहापिबुध्स विष्वङ्मूर्च्छुध्स इन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाकां अभवन्ध्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एत९ सोमेन्द्र९ श्यामाकं चरुं
निर्वपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रिय९ सोमपीथमदधाद्वि वा एष इन्द्रियेण
सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवामी स्यात्तस्मा- (११)

एत९ सोमेन्द्र९ श्यामाकं चरुं निर्वपेत्सोमं चैवेन्द्रं च स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रिय९ सोमपीथं धत्तो नेन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यूध्यते यत्सौम्यो भवति सोमपीथमेवाव रुन्धे यदेन्द्रो
भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे श्यामाको
भवत्येष वाव स सोमः (१२)

साक्षादेव सोमपीथमव रुन्धेऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकामोऽग्निरेवास्मै

पशून्प्रज॑नय॑ति वृ॒द्धानिन्द्रः॑ प्र य॑च्छति॒ दधि॒ मधु॑ घृ॒तमापो॑ धा॒ना
भ॑वन्त्येत॒द्वै प॑शूना॒ः रू॒पः रू॒पेणै॒व प॑शू॒नव॑ रुन्धे पञ्चगृही॑तं भ॑वति॒
पाङ्क॑ा हि प॒शवो॑ ब॒हुरू॒पं भ॑वति ब॒हुरू॒पा हि प॑शवः (१३)

समृ॑द्धौ प्राजाप॒त्यं भ॑वति प्राजाप॒त्या वै प॑शवः प्रजा-
प॑तिरे॒वास्मै॑ प॒शून्प्र ज॑नयत्या॒त्मा वै पु॑रुषस्य॒ मधु॑ यन्मध्व॒ग्नौ
जु॒होत्या॒त्मान॑मे॒व तद्यज॑मानोऽ॒ग्नौ प्र द॑धाति प॒ङ्क्तौ॑ याज्यानुवा॒क्ये
भव॑तः पाङ्कः॑ पु॒रुषः॑ पाङ्क्ताः॑ प॒शव॑ आ॒त्मान॑मे॒व मृ॒त्योर्निष्क्री॑य
प॒शू॒नव॑ रुन्धे॥ (१४)

इन्द्रि॒यैऽस्मिन्भू॑म्यां ए॒तामिन्द्रः॑ स्यात्तस्मै॒ सोमो॑ ब॒हुरू॒पा हि प॑शव॒ एक॑चत्वारि॒ंशच्च॥ — [२]

दे॒वा वै स॒त्रमा॑स॒तर्द्धि॑परि॒मितं॑ यश॑स्कामास्तेषा॒ः सोम॑ः
राजा॑नं॒ यश॑ आर्च्छ॒त्स गि॑रिमुदै॒त्तम॑ग्निरनूदै॒त्ताव॑ग्री॒षोमौ॑ सम॑भवतां
ताविन्द्रो॑ य॒ज्ञवि॑भ्रष्टोऽनु॒ परै॒त्ताव॑ब्रवी॒द्याज॑यतं॒ मेति॑ तस्मा॑
ए॒तामिष्टिं॑ निर॑वपतामाग्ने॒यम॑ष्टाक॒पालमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपालः॒ सौम्यं॑
च॒रुं तयै॑वास्मिन्तेज॑ - (१५)

इन्द्रि॒यं ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑धत्तां॒ यो य॒ज्ञवि॑भ्रष्टः॒ स्यात्तस्मा॑ ए॒तामिष्टिं॑
निर्व॑पेदाग्ने॒यम॑ष्टाक॒पालमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपालः॒ सौम्यं॑ च॒रुं यदा॑ग्ने॒यो
भव॑ति॒ तेज॑ ए॒वास्मिन्ते॑न॒ दधा॑ति॒ यदैन्द्रो॑ भव॑तीन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्ते॑न॒
दधा॑ति॒ यत्सौ॒म्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सं तेना॑ऽऽग्ने॒यस्य॑ च॒ सौम्य॑स्य॒ चैन्द्रे॑
स॒माश्ले॑षये॒त्तेज॑श्चै॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्च॒सं च॑ स॒मीची॑ (१६)

दधात्यग्रीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदा-
ग्रेयो वै ब्राह्मणः स सोमं पिबति स्वामेव देवताः स्वेन भागधेयेनोप
धावति सैवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्यग्रीषोमीयमष्टा-
कपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामोऽग्रीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्येव (१७)

भवति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्रेयो यच्छामाकस्तेन सौम्यः
समृद्धौ सोमाय वाजिनं श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः क्लैव्याद्विभीयाद्रेतो
हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैष क्लैव्याद्विभाय सोममेव
वाजिनः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्नेतो
वाजिनं दधाति न क्लीबो भवति ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं
निर्वपेद्भामकामो - (१८)

ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
सजातान्प्र यच्छति ग्राम्येव भवति गुणवन्ती याज्यानुवाक्ये भवतः
सजातैरेवैनं गुणवन्तं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन्विशं
वि नाशयेयमिति मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्याद्ब्रह्मन्नेव विशं वि
नाशयति॥ (१९)

तेजः समीचीं ब्रह्मवर्चस्येव ग्रामकामस्त्रिचत्वारिंशच्च॥ [३]

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत्सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमा-
र्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं सुवर्गं

लो॒कं ग॑मयत्य॒र्यम्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त॒ दान॑कामा मे
प्र॒जाः स्यु॑रित्य॒सौ वा आ॑दित्यो॒ऽर्य॒मा यः खलु॑ वै ददा॑ति
सो॒ऽर्य॒माऽर्य॑मण॒मेव॑ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑नोप॑ धावति॒ स ए॒वा- (२०)

स्मै॒ दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अस्मै॒ प्र॒जा
भ॑वन्त्य॒र्यम्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त स्व॒स्ति ज॒नता॑मिया॒मित्य॒सौ
वा आ॑दित्यो॒ऽर्य॒माऽर्य॑मण॒मेव॑ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑
तद॑मयति॒ यत्र॑ जि॒गमि॑षतीन्द्रो॒ वै दे॒वाना॑मानुजाव॒र आ॑सी॒त्स
प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॑कादशकपालं॒ नि- (२१)

र॑व॒प॒त्तेनै॒वैन॒मग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्य॑णयद्बुध्र॒वती॒ अग्र॑वती
याज्यानुवा॒क्ये अ॑करोद्बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ पर्य॑णय॒द्यो रा॑ज॒न्य आ॑नुजाव॒रः
स्या॑त्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॑कादशकपालं॒ निर्व॑पेदिन्द्र॒मेव॑ स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॑नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑ समा॒नानां॑ परि॒णय॑ति बुध्र॒वती॒
अग्र॑वती याज्यानुवा॒क्ये भ॑वतो बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑- (२२)

परि॑णयत्यानुषू॒को भ॑वत्येषा ह्ये॒तस्य॑ दे॒वता॒ य आ॑नुजाव॒रः
समृ॑द्धौ यो ब्रा॒ह्मण॑ आ॒नुजाव॑रः स्यात्तस्मा॑ ए॒तं बा॑र्हस्प॒त्यमा॑नुषू॒कं
च॒रुं निर्व॑पेद्बृहस्पति॒मेव॑ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑
समा॒नानां॑ परि॑णयति बुध्र॒वती॒ अग्र॑वती याज्यानुवा॒क्ये भ॑वतो
बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ परि॑णयत्यानुषू॒को भ॑वत्येषा ह्ये॒तस्य॑ दे॒वता॒ य

आनुजावरः समृद्धौ॥ (२३)

एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च॥ [४]

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्गुहिरं आसन्ताः सोमाय राज्ञे-
ऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः
पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व यथा
समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमामीत्ता अस्मै
पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोपै- (२४)

त्तं यक्ष्मं आर्च्छद्वाजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म
यत्पापीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्योऽविन्दत्तज्जायेन्यस्य य
एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मां विन्दन्ति स एता एव
नमस्यन्नुपाधावत्ता अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय
इति तस्मा एत- (२५)

मादित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनं पापाथ्स्रामादमुञ्चन् यः
पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्यानेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापाथ्स्रामान्मुञ्चन्त्यमावास्यायां
निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन्वा प्याययति नवोनवो भवति जाय-
मान इति पुरोनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या
अं शुमाप्याययन्तीति याज्यैवैनमेतया प्याययति॥ (२६)

एवोपैतमस्मिन्त्रयोदश च॥ [५]

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत्सोऽब्रवीद्यदिमाँल्लोका-
 नभ्यतिरिच्यातै तन्ममाँसदिति तदिमाँल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रः
 राजानमिन्द्रमधिराजमिन्द्रः स्वराजानं ततो वै स इमाँल्लोकाँस्त्रेधा-
 दुहत्तत्रिधातोस्त्रिधातुत्वं यं कामयेताऽन्नादः स्यादिति तस्मा एतं
 त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय राज्ञे पुरोडाश- (२७)

मेकादशकपालमिन्द्रायाऽधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा इन्द्रो
 राजायमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव लोकान्स्वेन
 भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति
 यथा वत्सेन प्रत्तां गां दुह एवमेवेमाँल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यं
 दुह उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा
 भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामात्या उत्तरउत्तरो
 ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नव
 द्यत्यछम्बद्वारं व्यत्यासमन्वाहाऽनिर्दाहाय॥ (२८)

पुरोडाशत्रयः षड्विंशतिश्च॥

[६]

देवासुराः संयत्ता आसन्तां देवानसुरा अजयन्ते देवाः
 पराजिग्याना असुराणां वैश्यमुपायन्तेभ्य इन्द्रियं वीर्यमपा-
 क्रामत्तदिन्द्रोऽचायत्तदन्वपाक्रामत्तदेवरुधं नाशक्रोत्तदस्मा-
 दभ्यर्धोऽचरत्स प्रजापतिमुपाधावत्तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत्त-
 यैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदधाद्य इन्द्रियकामो - (२९)

वीर्यकामः स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवताः
स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधति
यदिन्द्राय रथन्तराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय बारहताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
वैरूपाय यदेव सवितुस्तेजस्त- (३०)

देवाव रुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाव रुन्धे
यदिन्द्राय शाकुराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय
रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे एतावन्ति वै तेजांसि
तान्येवाव रुन्धे उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययांतयामत्वाय द्वादश-
कपालः पुरोडाशौ - (३१)

भवति वैश्वदेवत्वाय समन्तं पर्यवद्यति समन्तमेवेन्द्रियं वीर्यं
यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायाश्च ऋषभो वृष्णिर्बस्तः
सा दक्षिणा वृषत्वायैतयैव यजेताभिःस्यमान एताश्चेद्वा अस्य
देवता अन्नमदन्त्युदन्त्युवेवास्य मनुष्याः॥ (३२)

इन्द्रियकामः सवितुस्तेजस्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च॥ [७]

रजनो वै कौण्डेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात्तस्मां
एतामिष्टिं निर्वपदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं
चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं तयैवास्मिन्चक्षुर-
दधाद्यश्चक्षुष्कामः स्यात्तस्मां एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये भ्राजस्वते

पुरोडाशमष्टाकपालः सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाश-
मष्टाकपालमग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि (३३)

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप-
धावति तावेवास्मिञ्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी
एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यथ्सौर्यो नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ
भवतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृतं
समानी याज्यानुवाक्ये भवतः समानः हि चक्षुः समृद्ध्या उदु त्यं
जातवेदसः सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदंगादनीकमिति
पिण्डान्प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत्॥ (३४)

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥

[८]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविद्धुवो-
ऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवो-
ऽहः संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविदामनमस्यामनस्य देवा
ये संजाताः कुमारः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मां कामयन्ताः
हृदा तान्म आमनसः कृधि स्वाहाऽऽमनम- (३५)

स्यामनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये
हृदा ता मां कामयन्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा
वैश्वदेवीः साङ्ग्रहणीं निर्वपेद्दामकामो वैश्वदेवा वै संजाता
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान्प्र

यच्छन्ति ग्राम्येव भवति साङ्ग्रहणी भवति मनोग्रहणं वै सङ्ग्रहणं
मन एव संजातानां (३६)

गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमिति परिधीन्परि
दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं संजातेष्वधि भवति
यस्यैवं विदुष एते परिधयः परिधीयन्त आमनमस्यामनस्य देवा
इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो वै संजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका
याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥ (३७)

स्वाहामनमसि संजातानां रुन्धे पञ्च च॥ [१]

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तत्सर्पिरभवद्यदघ्नियत् तद्-
घृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि स्वाहा
मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि स्वाहा
विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि (३८)

तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य धाराममृतस्य
पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः। तत्त्वा विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा
गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाः शोर्वीर्येण
देवस्त्वा सवितोऽसृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा
स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितो- (३९)

ऽसृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्स्यै

वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽभ्युज्जतु जीवातवे
जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि प्रियः रेतो वरुण सोम
राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत्।
अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वायुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिर्यज्ञ आयुष्मान्त्स
दक्षिणाभिर्ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्वाह्मणैरायुष्मद्देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतैर्न
पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वायुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि॥ (४०)

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽभ्युज्जतु

आयुष्मान्यश्चविः शतिश्च॥ [१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमः रसो वरुण
एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्नाविष्णू आत्मा
यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत
सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालः
सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालः सारस्वतं चरुमाग्रावैष्णवमेका-
दशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसं (४१)

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः
सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन च भिषज्यत्युत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव यन्नवमैतन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैक्षते

रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टेऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानां (४२)

भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणोऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरैवैतत्पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या- (४३)

ह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्या- हाऽऽत्मानमेवास्मिन्नेतेन दधात्यृत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति यदेव तस्य तद्धिरण्याद्- (४४)

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावतीः समा एष्यन्मन्येत तावन्मानं स्यात्समृद्ध्या इममग्र आयुषे वर्चसे कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्याह जरदष्टिमेवेन करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त

ए॒वास्मिन्नायु॑र्दधति॒ सर्व॑मायु॑रेति॥ (४५)

रसं दे॒वानां॑ स्तोमे॒नेति॒ हिर॑ण्याद॒सदिति॒ द्वाविं॑शतिश्च॥ [११]

प्र॒जाप॑तिर्वरु॒णायाश्च॑मनय॒त्स स्वां दे॒वता॑माच्छु॒त्स पर्य॑दीर्यत॒
स ए॒तं वारु॑णं चतु॑ष्कपालमपश्य॒त्तं निर॑वप॒त्ततो॒ वै स
वरु॑णपा॒शाद॑मुच्यत॒ वरु॑णो वा ए॒तं गृ॑ह्णाति॒ योऽश्व॑ प्रतिगृह्णाति॒
याव॑तोऽश्वान्प्रतिगृह्णी॒यात्ताव॑तो वारु॒णाश्चतु॑ष्कपालान्निर्व॑पेद्वरु॒णमे॒व
स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वरुणपा॒शान्मुञ्च॑ति (४६)

चतु॑ष्कपाला भवन्ति॒ चतु॑ष्पा॒द्व्यश्वः॒ समृ॑द्ध्या॒ एक॑मतिरिक्तं॒
निर्व॑पेद्यमे॒व प्र॑तिग्राही भव॑ति॒ यं वा ना॒ध्येति॒ तस्मा॑दे॒व
वरु॑णपा॒शान्मुच्य॑ते॒ यद्य॑परं॒ प्रतिग्रा॑ही स्यात्सौ॒र्यमे॑क॒कपाल॑मनु॒
निर्व॑पेद॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यमु॑च्चारं॒ कुरु॑तेऽपोऽव॒भृथ॑मवै॒त्यप्सु॒ वै
वरु॑णः सा॒क्षादे॒व वरु॑णम॒व य॑जतेऽपो॒न॒ग्रीयं॑ च॒रुं पु॒नरे॒त्य
निर्व॑पेद॒प्सुयो॑निर्वा॒ अश्वः॒ स्वामे॒वैनं॒ योनिं॑ गमयति॒ स ए॒नं
शान्त॑ उप॑ तिष्ठते॥ (४७)

मुञ्च॑ति च॒रुं स॒प्तद॑श च॥ [१२]

या वा॑मिन्द्रावरुणा यत॒व्या त॒नूस्त॑ये॒मम॑ह॒सो मुञ्च॑तं॒ या
वा॑मिन्द्रावरुणा सह॒स्या रक्ष॑स्या॒ तेज॑स्या॒ त॒नूस्त॑ये॒मम॑ह॒सो मुञ्च॑तं॒
यो वा॑मिन्द्रावरुणाव॒ग्नौ स्ना॑म॒स्तं वा॑मे॒तेना॒व य॑जे॒ यो वा॑मिन्द्रावरुणा

द्विपाथ्सु पशुषु चतुष्पाथ्सु गोष्ठे गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु
सामस्तं वामेतेनाव यज इन्द्रो वा एतस्यै- (४८)

न्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति
यः पाप्मना गृहीतो भवति यः पाप्मना गृहीतः स्यात्तस्मा
एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा
एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मना गृहीतो यत्पयस्यां भवति पय
एवास्मिन्तया दधाति पयस्यायां (४९)

पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव
चतुर्धा व्यूहति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति पुनः समूहति दिग्भ्य एवास्मै
भेषजं करोति समूह्याव द्यति यथाविद्धं निष्कृन्तति तादृगेव तद्यो
वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहुं दुरिष्ट्या
एवैनं पाति यो वामिन्द्रावरुणा द्विपाथ्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनाव
यज इत्याहुतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशव
उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति॥ (५०)

एतस्य पयस्यायां पाति षड्विंशतिश्च॥

[१३]

स प्रलवन्नि काव्येन्द्र वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः सोम
विश्वतो रक्षां राजन्नघायतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा। या ते धामानि
दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना

अहेङ्नाजन्त्सोमं प्रति हव्या गृभाय। अग्नीषोमा सर्वेदसा सहृती
वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः। युव- (५१)

मेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोमं सक्रतू अधत्तम्।
युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।
अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति सूक्तानि हर्यतं
भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा जभारामश्चादन्यं परि
श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु
लोकम्। अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतः (५२)

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं ते। गुणानां त्वा
गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां
ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम्। स इज्जनेन स
विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां यः
पितरमाविवांसति (५३)

श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। स सुष्टुभा स ऋक्ता
गुणेन वलः रुरोज फलिगः रवेण। बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः
कनिक्रदद्वावंशतीरुदाजत्। मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्म।
अर्यमा याति वृषभस्तुविष्मान्दाता वसूनां पुरुहूतो अरहन्।
सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातु। ये

तैऽर्यमन्बृहवो देवयानाः पन्थानो (५४)

राजन्दिव आचरन्ति। तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छु शं न
एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। बुध्रादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य
दृ०हि०तान्यैरत्। रुजद्रोधा०सि कृत्रिमा०ण्येषा० सोमस्य ता मद
इन्द्रश्चकार। बुध्रादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम्।
वृथासृजत्पृथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार। (५५)

प्र यो जज्ञे विद्वा० अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा
विवक्ति। ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्या०त्रीचादुच्चा स्वधयाभि प्र
तस्थौ। महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या० सद्म पार्थिवं च रजः।
स बुध्रादौष्ट जनुषाभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट्। बुध्राद्यो
अग्रमभ्यर्त्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः। भिनद्वलं वि
पुरो दर्दरीति कर्निक्रदथ्सुवर्पो जिगाय॥ (५६)

[आदित्येभ्यो देवा वै मृत्योर्देवा वै सत्रमर्यम्णे प्रजापतेस्त्रयस्त्रि०शत्प्रजापतिर्देवेभ्यो-
ऽन्नाद्यन्देवासुरास्तान्नजंनो द्व्वोऽसि यन्नवमग्निं वै प्रजापतिर्वरुणाय या वामिन्द्रावरुणा सप्रत्नवच्चतुर्दश॥14॥
आदित्येभ्यस्त्वष्ट्ररस्मै दानकामा एवावरुन्धेऽग्निं वै सप्रत्नवथ्यद्वश्चाशत्॥56॥ आदित्येभ्यः सुवर्पो जिगाय॥]

[युवं वीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नव च॥[१४]]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि
पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि
रात्रीभिरसुभ्रन्तान्सुब्धान्मृतानभि व्यौच्छुते देवा अविदुर्यो वै
नोऽयं म्रियते रक्षांसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षांस्युपांमन्नयन्त
तान्यब्रुवन्वरं वृणामहे य- (१)

दसुराञ्जयाम तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन्ते-
ऽसुराञ्जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनृतमकर्तेति समन्तं
देवान्पर्यविशन्ते देवा अग्रावनाथन्त तैऽग्नये प्रवन्ते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपन्नग्नये विबाधवन्तेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते
निर्वपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांस्युस्या- (२)

सन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवन्ते यान्येवाभितो
रक्षांस्युस्यासन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव
पश्चाद्रक्षांस्युस्यासन्तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अभवन्परासुरा
यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवन्ते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवन्ते- (३)

ऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते निर्वपन्ति य एवास्मा-
च्छ्रेयान्भ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवन्ते य एवैनैन

सदृङ्गं तेन वि बाधते यद्ग्नये प्रतीकवते य एवास्मात्पापीयान्तं
तेनाप नुदते प्र श्रेयांसं भ्रातृव्यं नुदतेऽति सदृशं क्रामति नैनं
पापीयानाप्नोति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते॥ (४)

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रक्षांसि वपेद्ग्नये विबाधवन्त एव चत्वारि च॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अब्रुवन् यो नो
वीर्यावत्तमस्तमनुं समारभामहा इति त इन्द्रमब्रुवन्त्वं वै
नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं
इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै
ब्रूहीत्यब्रुवन्त्रियमहोमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती- (५)

त्यब्रवीत्त इन्द्रायाहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्निन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाहोमुचै
निर्वपन्नहंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव
तेनापाघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावन्त इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन्नदधत्
त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र
आत्मन्ननुं समारम्भयत् भूत्यै (६)

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो
भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाहोमुचै
पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते-
ऽहंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्रायाहोमुचै

निर्वपत्य॑ हंस एव तेन॑ मुच्यते मृधा वा एषो॑ऽभिषण्णो
यस्मा॑त्समा॒नेष्वन्यः श्रेया॑नुता - (७)

ऽभ्रातृव्यो यदिन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ मृधं एव तेनाप॑ हते
यदिन्द्रा॑येन्द्रि॒याव॑न्त इन्द्रि॒यमे॒व तेना॒ऽऽत्म॑न्धत्ते त्रय॑स्त्रिंशत्कपालं
पुरो॒डाशं॑ निर्वपति॑ त्रय॑स्त्रिंशद्वै दे॒वता॑स्ता एव यज॑मान
आ॒त्मन्न॑नु॒ समा॑रम्भयते भू॒त्यै सा वा ए॒षा वि॒जि॑तिर्नामेष्टिर्य
ए॒वं वि॒द्वाने॑तयेष्ट्या॒ यज॑न्त उत्त॒मामे॒व वि॒जि॑तिं भ्रातृ॒व्येण॑ वि
ज॑यते॥ (८)

इन्द्रियावन्ती भूत्या उत्तैकान्नपञ्चाशच्च॥ [२]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आस॒न्तेषां॑ गाय॒त्र्योजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्स॒ङ्ग॒ह्यादा॑याप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तेऽम॑न्यन्त यत॒रान् वा
इ॒यमु॑पाव॒र्त्स्यति॑ त इ॒दं भ॑विष्यन्तीति॒ तां व्य॑ह्वयन्त विश्व॑कर्म॒न्निति॑
दे॒वा दा॑भीत्यसुराः॑ सा नान्य॑तरा॒श्च नो॑पाव॑र्तत ते दे॒वा
ए॒तद्य॑जु॒रप॑श्यन्नोजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ (९)

भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम॒ नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः सर्व॑मसि॒
स॒र्वायु॑रभि॒भूरिति॑ वाव दे॒वा असुरा॑णामोजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑
प्र॒जां प॒शून्वृ॑ञ्चत॒ यद्गा॑य॒त्र्यप॒क्रम्या॑तिष्ठ॒त्तस्मा॑दे॒तां गा॑य॒त्रीती॑ष्टि॒माहुः
संव॑त्स॒रो वै गा॑य॒त्री संव॑त्स॒रो वै तद॑प॒क्रम्या॑तिष्ठ॒द्यदे॒तया॑ दे॒वा
असुरा॑णामोजो॑ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ (१०)

प्रजां पशूनवृञ्जत् तस्मादेताः संवर्ग इतीष्टिमाहुर्यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्रये संवर्गाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तः श्रुतमासन्नमेतेन यजुषाऽभि
 मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृद्धे
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (११)

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
 यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैताः सो-
 ऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्स्यन्तीति
 तं प्रातिष्ठत्ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः
 स्यात्तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्प्रजापति- (१२)

मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां प्र जनयति
 प्रजापतिः पशूनसृजत् तेऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्ते यत्रावसन्ततो
 गर्मुदुदतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैताः सोऽब्रवीत्पूषाऽनयां मा प्र तिष्ठथ
 त्वा पशवं उपावर्त्स्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम
 वा - (१३)

अंकृष्टपच्यमित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीतौ प्रातिष्ठत्ततो
 वै प्रजापतिं पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात्तस्मा एतः
 सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप

धावति तावेवास्मै पशून् जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा
पशूनां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्
जनयति॥ (१४)

वपेत्यजापतिं वै दधाति पूषा त्रीणि च॥ [४]

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दो पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धर्ता
गृहेषु नः॥ सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा
एत्वा वसु॥ धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः
पूर्णेन वावनत्॥ त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्।
सहस्रेणायुतेन च॥ येन देवा अमृतं (१५)

दीर्घं श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुल्मिं
जीवसु आ युवस्व। अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववर्निः सविता
सुमेधाः स्वाहा॥ अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह
ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठपात्पथो मा योषं मूर्धा भूयासुः
स्वाहा॥ (१६)

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वं
भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया पशुकामो
यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतः

सौम्येन दधाति रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ
भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनं दैव्यमेवास्मै (१७)

मिथुनं मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै
चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि
हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त
छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः
पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो
यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ (१८)

अस्मै त एव द्वादश च॥

[६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि रमयंत
मरुतः श्येनमायिनं मनोजवसं वर्षणं सुवृक्तिम्। येन
शर्ध उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति।
पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा
स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहाऽनशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्त्वेषरा-
वृथ्स्वाहाऽतिरात्रं वर्षन्भूर्तिरावृथ्- (१९)

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहाऽऽतपति
वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा मान्दा

वाशाः शुन्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः।
मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह माऽवता वृष्णो अश्वस्य
सुन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोपं नह्यामि॥ (२०)

पूर्तिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥

[७]

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या मित्रावरुणार्यमन्त्र।
देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन्त्र। उद्रो दत्तोऽदधिं भिन्त दिवः
पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवता दिवा चित्तमः
कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन। पृथिवीं यद्व्युन्दन्ति। आ यं नरः
सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति
रोदसी अनु धन्वना यन्ति (२१)

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा
पुरीषिणः। न वो दस्त्रा उपं दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा
अवृत्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृण। अञ्जा अंसि
प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्वीदं दिव्यं
नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। ये देवा
दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः। त इमं यज्ञमवन्तु
त इदं क्षेत्रमा विशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विशन्तु॥ (२२)

यन्ति देवा विशतिश्च॥

[८]

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूषं परि धत्त

एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव भूत्वा पर्जन्यं वर्षयति रमयत
मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव
जनयति वर्षस्यावरुद्धौ वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या
ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं
वर्षयत्यष्टौ (२३)

जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव
वृष्टिः सम्प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकरन्तर्वेदि
सं यौत्यवरुद्धौ यतीनामद्यमानानां शीरूषाणि परापतन्ते खर्जूरा
अभवन्तेषां रसं ऊर्ध्वोऽपतत्तानि कुरीराण्यभवन्सौम्यानि
वै कुरीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति
यत्कुरीराणि भवन्ति (२४)

सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे मधुषा सं यौत्यपां
वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वद्ध्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो
अद्ध्य एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं
यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवैना
नामधेयैरा (२५)

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सुन्दानमसि वृष्ट्यै त्वोप
नह्यामीत्याह वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै

भूत्वा वरुषति रूपेणैवैनं समर्धयति वरुषस्यावरुद्धौ॥ (२६)

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरेकात्रिंशच्च॥ [९]

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या बध्नाति
देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि वरुषेत्तावत्येव होतव्यं यदि न
वरुषेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु
वै पर्जन्यो वरुषति नक्तं वा हि दिवा वा वरुषति मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा - (२७)

अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वरुषयतोऽग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो
वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो
न्यङ्गश्मिभिः पर्यावर्ततेऽथ वरुषति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा
वरुषत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप
धावति ता - (२८)

एवास्मै पर्जन्यं वरुषयन्त्युतावरुषिष्यन्वरुषत्येव सृजा
वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृणेत्याहेमाश्चैवामूश्चापः समर्धयत्यथो
आभिरेवामूरच्छैत्यजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह
यथायजुरैवैतदुन्नम्भय पृथिवीमिति वरुषाह्वां जुहोत्येषा वा
ओषधीनां वृष्टिवनिस्तयेव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा
इति कृष्णाजिनमव धूनीतीम एवास्मै लोकाः प्रीता अभीष्टा

भवन्ति॥ (२९)

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥ [१०]

सर्वाणि छन्दाः स्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा
एतद्वीर्यं यत्कुदुष्णिहा जगत्यै यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव
सर्वाणि छन्दाः स्यव रुन्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि
चत्वार्यध्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे
पुरोडाशोऽध्येवमेव तद्यद्व्यध्यक्षराणि यज्जगत्या (३०)

परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत्त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं
त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिं ष्ठापयति नान्तं गमयत्यग्रे त्री
ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वायु सर्वो
वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयं कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि
कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्त्सर्वो वा -
(३१)

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैवैनं यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत
एवैनमेतयैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयः
सर्वेणैव यज्ञेन यजेते नैनमभिचरन्त्स्तृणुत एतयैव यजेत सहस्रेण
यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनद्वदात्येतयैव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा
एष पशूनां गच्छति (३२)

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत तां
 स्रैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वां स्रैधातवीयेन पशुकामो यजते
 यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्सृजत
 उपैनमुत्तरं सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य
 इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञो - (३३)

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिः षमृद्धत्वाय
 त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्या
 उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्य एतद्वा
 अन्तरिक्षस्य रूपः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यलम्बद्वारः
 हिरण्यं ददाति तेज एवा- (३४)

वं रुन्धे तार्प्यं ददाति पशूनेवावं रुन्धे धेनुं ददात्याशिषं एवावं
 रुन्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्विरण्यं यजुषां तार्प्यमुक्थामदानां
 धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानव रुन्धे॥ (३५)

जगत्याऽभिचरन्सर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेज एव त्रिःशच्च॥ [११]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत
 तं नोपाह्वयत पुत्रं मेऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा
 प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत तत्त्वष्टाहवनीयमुप
 प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति स यावदूर्ध्वः पराविध्यति तावति

स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत्प्रवण- (३६)

मासीद्यदि वा तावदध्यग्रेरासीत्स सम्भवन्नग्रीषोमावभि
समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत स इमाल्लोकानवृणोद्य-
दिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि त्वष्टा
तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्र आसीत्तमुद्यन्तुं नाशक्रोदथ
वै तर्हि विष्णु- (३७)

रुन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो
येनायमिदमिति स विष्णुस्त्रेधात्मानं वि न्यधत्त पृथिव्यां
तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्यबिभेद्यत्पृथिव्यां
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र
हारस्ति वा इदं (३८)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णादधा
मेति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं
दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (३९)

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्
तत्प्रत्यगृह्णाद् द्विर्माधा इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः
प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति यद्वि वि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाह- (४०)

मिदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु
 सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्मां प्रविशेः किं मां भुञ्ज्या
 इत्यब्रवीत् त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वां प्र विशेयमित्यब्रवीत्तं वृत्रः
 प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य - (४१)

एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यं तदस्मै प्रायच्छुत्तप्रत्यगृह्णात्
 त्रिर्माधा इति तद्विष्णवेति प्रायच्छुत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं
 इन्द्रियं दधात्विति यत् त्रिः प्रायच्छत् त्रिः प्रत्यगृह्णात्तत्
 त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णवेति प्रायच्छुत्तस्मादैन्द्रा-
 वैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदं किं च तदस्मै तत्प्रायच्छदृचः सामानि
 यजूंषि सहस्रं वा अस्मै तत्प्रायच्छुत्तस्मात्सहस्रदक्षिणम्॥ (४२)

प्रवृणं विष्णुर्वा इदमिदमहं यो भवत्येकविंशतिश्च॥ [१२]

देवा वै राजन्याञ्जायमानादबिभयुस्तमन्तरेव सन्तं
 दाम्नापौम्भन्त्स वा एषोऽपौब्धो जायते यद्राजन्यो यद्वा एषो-
 ऽनपोब्धो जायेत वृत्रान्धः श्वरेद्यं कामयेत राजन्यमनपोब्धो जायेत
 वृत्रान्धः श्वरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबारहस्पत्यं चरुं निर्वपेदैन्द्रो वै
 राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति हिरण्मयं
 दाम् दक्षिणा साक्षादेवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति॥ (४३)

एनं द्वादश च॥ [१३]

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्ने। भागं

देवेभ्यो वि दधात्यायन् चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः। यमादित्या
अ॒शुमा॑प्याययन्ति यमक्षितुमक्षितयः पिबन्ति। तेन नो
राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः। प्राच्यां
दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्यां वृत्रहन्वृत्रहाऽसि। यत्र यन्ति
स्रोत्यास्त- (४४)

जितं ते दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः। इन्द्रो जयाति न परां
जयाता अधिराजो राजसु राजयाति। विश्वा हि भूयाः पृतना
अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथासत्। अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं
दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। स्वराडिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः
स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय। अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः।
ईशान- (४५)

मस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः। त्वामिद्धि
हवामहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां
काष्ठास्वर्वतः। यद्याव इन्द्र ते शत९ शतं भूमीरुत स्युः। न त्वां
वज्रिन्त्सहस्र९ सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी। पिबा सोममिन्द्र
मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वाद्रिः। (४६)

सोतुर्बाहुभ्या९ सुयतो नार्वी। रेवतीर्नः सधमाद् इन्द्रे सन्तु
तुविवाजाः। क्षुमन्तो याभिर्मदेम। उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु
त्यं जातवेदस९ सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य। शोचिष्केशं

विचक्षण। चित्रं देवानामुदङ्गादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुष- (४७)

श्च। विश्वे देवा ऋतावृधं ऋतुभिर्हवनश्रुतः। जुषन्तां युज्यं पयः। विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ट। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा असद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्॥ (४८)

देवा मनुष्या देवासुरा अब्रुवन्देवासुरास्तेषां ज्ञायत्री प्रजापतिस्ता यत्राग्ने गोभिश्चित्रयां मारुतन्देवा वसव्या अग्ने मारुतमिति देवा वसव्या देवाः शर्मण्यास्त्वष्टा हतपुत्रो देवा वै राजन्यान्नवोनवश्चतुर्दश॥ [१४]

[देवा मनुष्याः प्रजां पशून्देवा वसव्याः परिदध्यादिदमस्यष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ देवा मनुष्या मादयध्वम्॥]

तदीशानमद्रिस्तस्थुषस्त्रिंशच्च॥ [१५]

विश्वरूपस्त्वष्टेन्द्रं वृत्रम्रह्मवादिनः स त्वे नासौमयाज्येष वै देवस्थो देवा वै नर्वि नायज्ञोऽग्ने महात्रीत्रिर्वीतमायुष्टे द्वादश॥ [१६] [विश्वरूपो नैनं शीतरूरावद्य वसु पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्ने महान्निर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥७४॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि॥]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्त्रीयोऽसुराणां तस्य त्रीणि शीरूषाण्यासन्थसोमपानं सुरापानमन्नादनं स

प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं
वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रो-
ऽबिभेदीदृङ् वै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय
शीर्षाण्यच्छिन्नद्यत्सोमपान- (१)

मासीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानः स कलविङ्को
यदन्नादनः स तित्तिरिस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महृत्यामुपागृह्णात्ताः
संवत्सरमबिभस्तं भूतान्यभ्यक्रोशन्ब्रह्महन्निति स पृथिवीमुपासीद-
दस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै
खातात्पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा ते (२)

संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवत्सरात्पृथिव्यै
खातमपि रोहति वारंवृतः ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महृत्यायै
प्रत्यगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै
ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्णात् (३)

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्वो
भूयाः स उत्तिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणां भूयाः स
उत्तिष्ठन्ति वारंवृतः ह्येषां तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्स
निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महृत्यायै ह्येष वर्णोऽथो
खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाऽऽशयं (४)

काममन्यस्य स स्त्रीषः सादमुपासीदस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं
 प्रति गृहीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्विष्यात्प्रजां विन्दामहे
 काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादृत्विष्याश्चित्रयः प्रजां
 विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारेवृतः ह्यासां तृतीयं
 ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्सा मलवद्वासामभवत्तस्मान्मलवद्वाससा
 न सं वदेत् (५)

न सहाऽऽसीत् नास्या अन्नमद्याद्वह्महत्यायै ह्येषा वर्णं
 प्रतिमुच्याऽऽस्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव
 न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति यां मलवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो
 जायते सोऽभिषिक्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां पराचीं तस्यै
 हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्या अप्सु मारुको या- (६)

ऽभ्यङ्के तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी या-
 ऽऽङ्के तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि
 निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो या रज्जुः सृजति
 तस्या उद्वन्धुको या पर्णेन पिबति तस्या उन्मादुको या खर्वेण
 पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिना वा पिबेदखर्वेण
 वा पात्रेण प्रजायै गोपीथाय॥ (७)

यथसोमपानन्ते वृष्णात्तस्य नाशयं वदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥ [१]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत्

तं नोपाह्वयत पुत्रं मेऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा
 प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत तत्त्वष्टाहवनीयमुप
 प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं
 यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति तस्मादस्ये- (८)

न्द्रः शत्रुरभवत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स
 इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत स इमाँल्लोकानवृणोद् यदिमाँल्लोका-
 नवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽबिभेत्स प्रजापतिमुपा-
 धावच्छत्रुर्मेऽजनीति तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति
 तेनाभ्यायत तावंब्रूतामग्नीषोमौ मा (९)

प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्ये-
 तमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं
 पूर्णमासे प्रायच्छत्तावंब्रूतामभि सन्दष्टौ वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति
 स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य एव
 शीतरूरयोर्जन्म वेद (१०)

नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्माञ्जञ्जभ्यमा-
 नादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहितां प्राणो
 वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति
 प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरहूय वार्त्रघ्नः
 हविः पूर्णमासे निरवपद् घ्नन्ति वा एनं पूर्णमास आ- (११)

ऽमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासे-
 ऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तथ्सुस्थाप्य वार्त्रघ्नं
 हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत ते अंब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र
 हारावयोर्वै श्रित इति ते अंब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिता-
 ऽहमसानीत्यसावंब्रवीच्चित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिता-
 ऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योर्- (१२)

वरं वेदेन वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो
 वृत्रमहन्ते देवा वृत्रं हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हव्यं नो वहतमिति
 तावंब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तै-
 ऽब्रुवन्क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन्गौर्वाव सर्वस्य मित्रमिति
 साऽब्रवीद् (१३)

वरं वृणौ मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्वौराहरत्तस्माद्भविं
 सतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतत्सोमस्य यत्पयो
 य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्यैव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 किं देवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात्तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं
 निरवासाययदिति तस्माज्ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवासाययन्ति॥ (१४)

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योर्ब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवांसम्मृधोऽभि प्रावैपन्त स एतं वैमृधं
 पूणमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपत्तेन वै स मृधोऽपाहत

यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवन्ति मृधं एव तेन यजमानोऽपि
हत् इन्द्रो वृत्रं हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत् स
एतमाग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि (१५)

तन्निरवपत्तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध यदाग्नेयो-
ऽष्टाकपालोऽमावास्यायां भवत्यैन्द्रं दधि देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च
यजमानोऽव रुन्ध इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु
व्याच्छ्रुत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुष
इन्द्रियं वीर्यं (१६)

पृथिवीमनु व्यारुत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजा-
पतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्यो-
ऽध्यात्मन्त्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय्यस्य
सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्त्वं समनैषुः प्रत्यधुक्षत्र
तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (१७)

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्निन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं
तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वं समनैषुः प्रत्यधुक्षच्छृतमक्रुन्न
तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै
दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत्तद्दधो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः
पूर्वस्यावदेयं (१८)

दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याऽव

द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं॑ श्रित्वा दध्नोपरि॑ष्ठाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति॑
 यत्पूतीकै॑र्वा पर्णवल्कै॑र्वात॒श्च्युत्सौम्यं॑ तद्यत्कलै॑ राक्षसं
 तद्यत्तण्डुलै॑र्वैश्वदेवं॑ तद्यदा॒तश्चनेन॑ मानुषं॑ तद्यद्दध्ना॑ तत्सेन्द्रं॑
 दध्ना॑ तनक्ति (१९)

सेन्द्र॒त्वाया॑ग्नि॒होत्रो॑च्छेष॒णमु॒भ्यात॑नक्ति यज्ञस्य॒ सन्त॑त्या इन्द्रो॑
 वृत्रं॑ ह॒त्वा परा॑ परा॒वत॑मगच्छ॒दपारा॑धमिति॒ मन्य॑मानस्तं देवताः
 प्रैष॑मैच्छ॒न्त्सोऽब्र॑वीत्प्रजापतिर्यः प्रथ॑मोऽनुविन्दति॒ तस्य॑ प्रथ॒मं
 भा॒गधेय॑मिति॒ तं पि॒तरोऽन्व॑विन्दन्तस्मा॑त्पित॒रभ्यः॑ पूर्वेद्युः क्रियते
 सोऽमा॑वास्यां॒ प्रत्याग॑च्छ॒त्तं दे॒वा अ॒भि सम॑गच्छन्ता॒ऽमा वै
 नो - (२०)

ऽद्य॒ वसु॑ वस॒तीतीन्द्रो॑ हि दे॒वानां॑ वसु॒ तद॑मावास्याया
 अमा॑वास्य॒त्वं ब्र॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति किं दे॒वत्य॑ सा॒न्नाय्य॑मिति॒
 वैश्व॑देवमिति॒ ब्रूया॑द्विश्वे हि तद्दे॒वा भा॒गधेय॑म॒भि सम॑गच्छन्तेत्यथो
 खल्वै॒न्द्रमि॒त्येव॑ ब्रूया॑दिन्द्रं॒ वाव॑ ते तद्विष॑ज्यन्तोऽभि
 सम॑गच्छन्तेति॥ (२१)

दधि॑ मे जघ्नुषं॑ इन्द्रियं॒ वीर्य॑मित्यब्रवीद॒तद॑स्मा॒ अव॑देयन्तनक्ति॒ नो द्वि॑चत्वारि॒ंशच्च॑॥ [३]

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वै॑ दर्शपूर्ण॒मासौ॑ यजेत॒ य
 ए॒नौ सेन्द्रो॑ यजे॒तेति॑ वैमृधः॒ पूर्ण॑मा॒सेऽनु॑निर्वा॒प्यो भव॑ति॒ तेन॑
 पूर्ण॑मा॒सः सेन्द्रं॑ ऐन्द्रं॒ दध्य॑मावास्यायां॒ तेना॑मावास्यां॒ सेन्द्रा॑ य

ए॒वं वि॒द्वान्दर्श॑पूर्णमा॒सौ यज॑ते॒ सेन्द्रा॑वे॒वैनौ॑ यज॒ते श्वः॑ श्वोऽ॒स्मा
ईजा॑नाय॒ वसी॑यो भवति दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसु॒रा अकु॑र्वत्
ते दे॒वा ए॒ता- (२२)

मिष्टि॑मपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपाल॑ः सर॑स्वत्यै च॒रुः
सर॑स्वते च॒रुं तां पौ॑र्णमा॒सः स॒ऽस्थाप्या॑नु निर॑वप॒न्ततो॑
दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सु॒रा यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स पौ॑र्णमा॒सः
स॒ऽस्थाप्यै॑तामिष्टि॑मनु निर्व॑पेत्पौर्णमा॒सेनै॒व वज्रं॑ भ्रातृ॑व्याय
प्र॒हृत्या॑ऽऽग्नावैष्णवे॑न दे॒वता॑श्च य॒ज्ञं च॒ भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे
मिथु॑नान्प॒शून्त्सार॑स्व॒ताभ्यां॑ याव॑दे॒वास्या॑स्ति॒ तथ् (२३)

सर्वं॑ वृ॒द्धे पौ॑र्णमा॒सीमे॒व य॑जेत् भ्रातृ॑व्यवा॒न्नामा॑वा॒स्याः ह॒त्वा
भ्रातृ॑व्यं॒ ना प्या॑ययति साकं प्र॒स्था॒यीये॑न यजेत प॒शुकामो॑ यस्मै
वा अ॒ल्पे॑नाऽऽहर॑न्ति॒ नाऽऽत्म॑ना॒ तृप्य॑ति॒ नान्य॑स्मै द॒दाति॑ यस्मै
म॒ह॒ता तृप्य॑त्या॒त्मना॑ द॒दात्य॑न्यस्मै म॒ह॒ता पूर्ण॑ः हो॒तव्य॑ तृ॒प्त
ए॒वैन॑मिन्द्रः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयति दारु॒पात्रेण॑ जुहोति॒ न हि
मृ॒न्मय॑माहु॑तिमा॒नु॒श औदु॑म्बरं (२४)

भ॒व॒त्यूर्वा॑ उ॒दुम्ब॑र ऊ॒र्क्पर्श॑व ऊ॒र्जैवा॑स्मा॒ ऊ॒र्जं प॑शून॒व
रु॒न्धे ना॑ग॒तश्री॑र्महेन्द्रं य॑जेत् त्रयो॒ वै ग॒तश्रि॑यः शुश्रु॒वान्ग्राम॑णी
रा॒ज॒न्य॑स्तेषां महेन्द्रो दे॒वता॒ यो वै स्वां॑ दे॒वता॑मति॒यज॑ते प्र स्वा॒यै
दे॒वता॑यै च्यवते॒ न परां॑ प्राप्नोति॒ पापी॑यान्भवति सं॒वत्सर॑मिन्द्रः

यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वै- (२५)

वैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वसीयान्भवति संवत्सरस्य
परस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं
वृत्रं जघ्निवाः समग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्बयति ततोऽधि कामं
यजेत॥ (२६)

एतान्तदौदुम्बरं स्वा त्रिंशच्च॥ [४]

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी
यदसौमयाजी सन्नयेत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते
सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो वै सोमः पयः सान्नाय्यं पयसैव पयं
आत्मन्धत्ते वि वा एतं प्रजयां पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं
यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा - (२७)

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्नाग्नये
दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
दधंश्चरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्निरेवास्मै
प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः
शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे (२८)

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बद्वुर्याद्यदुत्तरया
सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बद्वुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु
हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते-

ऽनादृत्य तद्वै एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयाऽऽलभते यजत उत्तरया
देवता एव पूर्वयाऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (२९)

पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा
वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्धुकं भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे
सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत पूर्णमासे
वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासं प्रसुतस्तेषां मैत्रावरुणी
वशाऽमावास्यायामनूबन्ध्या यत् (३०)

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति
सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सम्पादयति
स एतमर्धमासं संधमाद देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽ-
ऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूबन्ध्या सो
एवैषैतस्य साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञ- (३१)

मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयान्भ्यारूढः कामयते तथा
करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृङ्
व्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविरुह्येष यज्ञस्ताजक्पुण्यो
वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्व्रतं नानृतं वदेन्न मां समं श्रीयान्न
स्त्रियमुपेयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवाः सर्वं न

कुर्वन्ति॥ (३२)

चन्द्रमा द्वे देवलोकमेव यद्यज्ञं पत्न्युलयेयुः पद्व॥ [५]

एष वै दे॒वर॒थो यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यो द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सावि॑क्षा
सोमे॑न॒ यज॑ते रथ॑स्पष्ट ए॒वाव॑साने॒ वरे॑ दे॒वाना॑म॒व स्य॑त्ये॒तानि॑
वा अ॒ङ्गाप॑रू॒षि सं॑व॒त्सर॑स्य॒ यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑तेऽङ्गाप॑रू॒ष्येव॑ सं॒वत्सर॑स्य॒ प्रति॑
दधा॑त्ये॒ते वै सं॑व॒त्सर॑स्य॒ चक्षु॑षी॒ यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते ता॒भ्यामे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कम॑नु॒ पश्य॑- (३३)

त्येषा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रान्ति॑र्यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रान्ति॑म॒नु वि॒ क्र॑मत ए॒ष
वै दे॒व॒यानः॑ पन्था॒ यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ
यज॑ते॒ य ए॒व दे॒व॒यानः॑ पन्था॒स्त॑ समा॒रोह॑त्ये॒तौ वै दे॒वाना॑
हरी॑ यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते या॒वे॒व
दे॒वाना॑ हरी॑ ता॒भ्या- (३४)

मे॒वैभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह॒त्येत॑द्वै दे॒वाना॑मा॒स्यं यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ
य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते सा॒क्षादे॒व दे॒वाना॑मा॒स्यं
जुहो॑त्येष वै ह॒विर्धा॑नी॒ यो द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सया॑जी सा॒यं प्रा॑तर॒ग्निहो॑त्रं
जुहो॑ति॒ यज॑ते द॑र॒शपूर्ण॑मा॒साव॑ह॒रहर॑ह॒विर्धा॑निना॒ सु॒तो य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते ह॒विर्धा॑न्य॒स्मीति॑ सर्व॑मे॒वा॒स्यं ब॑र्हिष्य॑

दत्तं भवति देवा वा अहर्- (३५)

यज्ञियं नाविन्दन्ते दर्शपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजते नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयान्निरिन्द्रियः स्यात्सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन्तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत् (३६)

ते एनमभि समनह्येतां तं यक्ष्म आर्च्छद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत्पापीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्यामविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत्ते अब्रूतां वरं वृणावहा आवं देवानां भागधे असावा (३७)

ऽऽवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सुदृशीनां रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद भूतानि क्षुधमघ्नन्त्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम्॥ (३८)

दे॒वा वै न॑र्चि न यजु॑ष्यश्रयन्त॒ ते साम॑न्ने॒वाश्र॑यन्त॒ हिं क॑रोति॒
सामै॒वाक॑रु॒हिं क॑रोति॒ यत्रै॒व दे॒वा अश्र॑यन्त॒ तत॑ ए॒वैनान्प्र॑ यु॒ङ्क्ते हिं
क॑रोति वा॒च ए॒वैष॑ यो॒गो हिं क॑रोति प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृ॒जते॒
त्रिः प्र॑थ॒मामन्वा॑ह॒ त्रिरु॑त्त॒मां य॒ज्ञस्यै॒व तद्व॑रु॒सं (३९)

न॒ह्यत्य॑प्र॒स्र॒साय॑ सन्त॑त॒मन्वा॑ह प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्या
अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॒ राथ॑न्त॒रीं प्र॑थ॒मामन्वा॑ह॒ राथ॑न्त॒रो वा अ॒यं
लो॒क इ॒ममे॒व लो॒कम॑भि॒ जय॑ति॒ त्रि॒र्वि गृ॑ह्णाति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का
इ॒माने॒व लो॒कान॑भि॒ जय॑ति॒ बा॒र्हती॑मु॒त्त॒मामन्वा॑ह॒ बा॒र्हतो॑ वा अ॒सौ
लो॒कोऽमु॑मे॒व लो॒कम॑भि॒ जय॑ति॒ प्र वो॑ - (४०)

वा॒जा इत्य॑नि॒रुक्तां प्रा॒जाप॑त्यामन्वा॑ह॒ य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञमे॒व
प्र॒जाप॑ति॒मा र॑भते॒ प्र वो॑ वा॒जा इत्य॑न्वा॒हान्नं॑ वै वा॒जोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे
प्र वो॑ वा॒जा इत्य॑न्वा॑ह॒ तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रे॒तो धी॑य॒तेऽग्न॑ आ या॑हि
वी॒तय॑ इत्या॑ह॒ तस्मा॑त्प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ प्र वो॑ वा॒जा - (४१)

इत्य॑न्वा॑ह॒ मासा॑ वै वा॒जा अ॒र्धमा॑सा अ॒भिद्य॑वो दे॒वा ह॒विष्म॑न्तो
गौ॒र्धृता॑ची॒ य॒ज्ञो दे॒वाञ्जि॑गाति॒ यज॑मानः॒ सु॒म्रयु॑रि॒दम॑सी॒दम॑सीत्ये॒व
य॒ज्ञस्य॑ प्रि॒यं धा॑माव॑ रु॒न्धे यं का॑मये॒त सर्व॑मायु॒रिया॑दिति॒ प्र वो॑
वा॒जा इति॑ तस्या॒नूच्या॑ग्न॒ आ या॑हि वी॒तय॑ इति॒ सन्त॑त॒मुत्त॑रम॒र्धर्च॑मा
ल॑भेत (४२)

प्रा॒णेनै॒वास्या॑पानं॒ दा॑धार॒ सर्व॑मायु॒रेति॑ यो वा अ॒रन्नि॑
सा॒मिधे॑नीनां॒ वेदा॑र॒त्नावे॒व भ्रातृ॑व्यं कुरु॒तेऽर्ध॑र्चो॒ सं द॑धात्ये॒ष

वा अर॒त्रिः सा॑मिधे॒नीनां॑ य ए॒वं वेदा॑र॒त्नावे॒व भ्रातृ॑व्यं कुरुत॒
 ऋषे॑र॒ऋषे॑र्वा ए॒ता निर्मि॑ता यत्सा॑मिधे॒न्यस्ता॑ यदसं॑युक्ताः स्युः
 प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑ज॒मानस्य॑ वि ति॑ष्ठेरन्न॒र्धर्चो॑ सन्द॑धाति सं
 यु॒नक्त्ये॒वैना॒स्ता अ॑स्मै संयु॑क्ता अवरु॑द्धाः सर्वा॑मा॒शिषं॑ दुहे॥ (४३)

बृ॒सं वो॑ जायन्ते प्र वो॒ वाजां॑ लभेत दधाति सन्द॑शं च॥ [७]

अयं॑ज्ञो वा ए॒ष यो॑ऽसा॒माऽग्र॒ आ या॑हि वी॒तय॑ इत्या॑ह
 रथ॑न्तरस्यैष वर्ण॑स्तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒र इत्या॑ह वाम॑दे॒व्यस्यैष॑ वर्णो
 बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑मित्या॑ह बृ॒हत॑ ए॒ष वर्णो॑ यदे॒तं तृ॒चम॑न्वाह॑ य॒ज्ञमे॒व
 तत्साम॑न्वन्तं करोत्य॒ग्निर॒मुष्मि॑ल्लो॒क आसी॑दादित्यो॑ऽस्मिन्तावि॒मौ
 लो॒कावशा॑न्ता- (४४)

वास्तां॑ ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्नेते॒मौ वि पर्यू॑हामेत्य॒ग्र आ या॑हि वी॒तय॑
 इत्य॑स्मिँल्लो॒केऽग्नि॑म॒दधु॑र्बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑मित्य॒मुष्मि॑ल्लो॒क आ॑दित्यं
 ततो॑ वा इ॒मौ लो॒काव॑शा॒म्यतां॑ यदे॒वम॑न्वा॒हानयो॑र्लो॒कयोः॑ शान्त्यै
 शा॒म्यतो॑ऽस्मा इ॒मौ लो॒कौ य ए॒वं वेद॑ पञ्च॒दश॑ सामिधे॒नीरन्वा॑ह
 पञ्च॑दश (४५)

वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्र॑योऽर्धमा॒सशः॑ सं॒वत्स॑र आ॒प्यते॒
 तासां॑ त्रीणि॒ च श॒तानि॑ ष॒ष्टिश्चाक्ष॑राणि॒ ताव॑तीः सं॒वत्स॑रस्य॒
 रात्र॑योऽक्ष॒रश॑ ए॒व सं॒वत्स॑रमा॒प्नोति॑ नृ॒मेध॑श्च॒ पर॑च्छेपश्च

ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रैऽग्निं जनयाव यतरो नौ
 ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स धूममजनयत्परुच्छेपोऽभ्यवदत्सो-
 ऽग्निमजनयदृष इत्यब्रवीद्- (४६)

यत्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति
 सामिधेनीनामेवाहं वर्णं वेदेत्यब्रवीद्यद् घृतवत्पदमनूच्यते स
 आसां वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
 तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यदृचः स्त्रियस्तेन यद्रायत्रियः
 स्त्रियस्तेन यत्सामिधेन्यो वृषण्वतीमन्वाह (४७)

तेन पुःस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत
 आसीदुशनां काव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतां स प्रजा-
 पतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा अभवन्परासुरा
 यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया (४८)

ध्वरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमान-
 मेवैतया पवयति समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि-
 दधात्यस्कन्दाय यदत ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि स्कन्दति
 तादृगेव तत्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः
 पितृणां सहरक्षा असुराणां त एतर्ह्याशंसन्ते मां वरिष्यते
 मा- (४९)

मिति वृणीध्व९ हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीत
आर्षेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो सन्तत्ये परस्ताद्वर्वाचो वृणीते
तस्मात्परस्ताद्वर्वाचो मनुष्यान्पितरोऽनु प्र पिपते॥ (५०)

अशान्तावाह पञ्चदशाब्रवीदन्वाहेतया वरिष्यते मामेकान्त्रि९शच्च॥ [८]

अग्रे महा९ असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह
ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यं भरति देवेद्ध इत्याह
देवा ह्येतमैन्धतु मन्विद्ध इत्याह मनुर्ह्येतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्द्रर्षिष्ठुत
इत्याहर्षयो ह्येतमस्तुवन्विप्रानुमदित इत्याह (५१)

विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवा९सः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते
यच्छुश्रुवा९सो ब्रह्मस९शित इत्याह ब्रह्मस९शितो ह्येष घृताहवन
इत्याह घृताहुतिर्ह्यस्य प्रियतमा प्रणिर्यज्ञानामित्याह प्रणीरह्येष
यज्ञाना९ रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवरथोऽतूर्तो होतेत्याह न
ह्येतं कश्चन (५२)

तरति तूर्णिरहव्यवाडित्याह सर्व९ ह्येष तरत्यास्पात्र
जुहूर्देवानामित्याह जुहूर्ह्येष देवानां चमसो देवपान इत्याह
चमसो ह्येष देवपानोऽरा९ इवाग्रे नेमिर्देवा९स्त्वं परिभूरसीत्याह
देवान् ह्येष परिभूर्यद्वयादा वह देवान्देवयते यजमानायेति
भ्रातृव्यमस्मै (५३)

ज॒नये॒दा व॑ह दे॒वान् यज॑मानायेत्या॒ह यज॑मानमे॒वैतेन॑
 वर्ध॑यत्य॒ग्निम॑ग्र आ व॑ह सोम॒मा व॑हेत्या॒ह दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थापूर्वमुप॑
 ह्वय॑त आ चा॑ग्रे दे॒वान् व॑ह सु॒यजा॑ च यज॑ जातवेद॒ इत्या॑हा॒ग्निमे॒व
 तत्स॑ः श्य॑ति सोऽस्य॒ सः शि॑तो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्य॒ग्निर्होते॑-
 (५४)

त्या॑हा॒ग्निर्वै दे॒वाना॑ः होता॒ य ए॒व दे॒वाना॑ः होता॒ तं
 वृ॑णीते स्मो व॒यमित्या॑हाऽऽत्मान॑मे॒व स॒त्त्वं ग॑मयति सा॒धु ते॑
 यज॑मान दे॒वतेत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते यद्वृ॒याद्योऽग्नि॑ः
 होता॑रमवृ॒था इत्य॑ग्नि॒नोभ॑यतो॒ यज॑मानं॒ परि॑ गृही॒यात् प्र॒मायु॑कः
 स्याद्यज॑मानदे॒वत्या॑ वै जुह॒र्भात॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृद्- (५५)

यद्वे इ॒व ब्रू॒याद्भा॑त॒व्यम॑स्मै जनयेद् घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒चमा॑स्य-
 स्वेत्या॑ह॒ यज॑मानमे॒वैतेन॑ वर्ध॑यति दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह दे॒वान् ह्ये॑षाव॑ति
 वि॒श्ववा॑रामित्या॑ह॒ विश्व॑ः ह्ये॑षाव॒तीडा॑म॒है दे॒वाः ई॒डेन्या॑न्नम॒स्यामं॑
 नम॒स्यान् यजा॑म॒ यज्ञि॑या॒नित्या॑ह॒ मनु॑ष्या॒ वा ई॒डेन्या॑ः पि॒तरो॑
 नम॒स्या दे॒वा य॒ज्ञिया॑ दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थाभा॒गं य॑जति॥ (५६)

वि॒प्रा॒नुम॑दित॒ इत्या॑ह च॒नास्मै॑ होता॑प॒भृद्दे॒वता॑ ए॒व त्री॑णि च॥ [९]

त्रीः स्तु॒चान॑नु ब्रू॒याद्वा॑ज॒न्यस्य॒ त्रयो॑ वा अ॒न्ये रा॑ज॒न्यात्पु॑रुषा
 ब्रा॒ह्म॒णो वैश्यः॑ शू॒द्रस्ता॑ने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति॒ पञ्च॑द॒शानु॑
 ब्रू॒याद्वा॑ज॒न्यस्य॒ पञ्च॑द॒शो वै रा॑ज॒न्यः स्व॑ ए॒वैनः॑ स्तोमे॒ प्रति॑

ष्ठापयति त्रिष्टुभा परिं दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु
वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परिं गृह्णाति यदि
कामयेत (५७)

ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परिं दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री
ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः
स्व एवैनं स्तोमे प्रतिं ष्ठापयति जगत्या परिं दध्याज्जागता वै
पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून्परिं
गृह्णात्येकविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां
प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (५८)

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव
रुन्धे त्रिंशतमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदक्षरा विराडन्न
विराड्विराजैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिंशतमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठा-
कामस्य द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगनुष्टुप्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै
षट्त्रिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्य षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः
पशवो बृहत्यैवास्मै पशून् (५९)

अव रुन्धे चतुश्चत्वारिंशतमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य
चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव
रुन्धे ऽष्टाचत्वारिंशतमनु ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशून्व रुन्धे सर्वाणि

छन्दाः॑स्यनु॑ ब्रूयाद्वहुयाजिनः॑ सर्वाणि॑ वा एतस्य॑ छन्दाः॑स्यवरुन्धानि॑
यो बहुयाज्यपरिमितमनु॑ ब्रूयादपरिमितस्यावरुद्धौ॥ (६०)

कामयेत्॑ प्रतिष्ठित्यै॑ पशून्धसप्तचत्वारि॑शच्च॥ [१०]

निर्वीतं॑ मनुष्याणां॑ प्राचीनावीतं॑ पितॄणामुपवीतं॑ देवानामुप॑
व्ययते॑ देवलक्ष्ममेव॑ तत्कुरुते॑ तिष्ठन्नन्वाह॑ तिष्ठन् ह्याश्रुततरं॑ वदति॑
तिष्ठन्नन्वाह॑ सुवर्गस्य॑ लोकस्याभिजित्या॑ आसीनो॑ यजत्यस्मिन्नेव॑
लोके॑ प्रति॑ तिष्ठति॑ यत्क्रौञ्चमन्वाहासुरं॑ तद्यन्मन्द्रम्मानुषं॑ तद्यदन्तरा॑
तत्सदेवमन्तरानूच्य॑ सदेवत्वाय॑ विद्वांसो॑ वै (६१)

पुरा॑ होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता॑ अध्वानोऽभूवन्न॑ पन्थानः॑
समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः॑ पादो॑ भवति॑ बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां॑
विधृत्यै॑ पथामस॑रोहायाथो॑ भूतं॑ चैव॑ भविष्यच्चाव॑ रुन्धे-
ऽथो॑ परिमितं॑ चैवापरिमितं॑ चाव॑ रुन्धेऽथो॑ ग्राम्याः॑श्चैव॑
पशूनां॑रण्याः॑श्चाव॑ रुन्धेऽथो॑ (६२)

देवलोकं॑ चैव॑ मनुष्यलोकं॑ चाभि॑ जयति॑ देवा॑ वै
सामिधेनीरनूच्य॑ यज्ञं॑ नान्वपश्यन्धस॑ प्रजापतिस्तूष्णीमाधार-
माधारयत्ततो॑ वै देवा॑ यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति॑
यज्ञस्यानुख्यात्या॑ अथो॑ सामिधेनीरेवाभ्यन्तत्तल्लूक्षो॑ भवति॑ य एवं॑
वेदाथो॑ तर्पयत्येवैनास्तृप्यति॑ प्रजया॑ पशुभिः॑ (६३)

य एवं॑ वेद् यदेकयाधारयेदेकां॑ प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां॑ द्वे

प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति तद्वेचयेन्मनसा घोरयति मनसा
 ह्यनाप्तमाप्यते तिर्यश्चमा घोरयत्यलम्बद्वारं वाक्च मनश्चार्तीयेतामहं
 देवेभ्यो हव्यं वहामीति वागब्रवीदहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिं
 प्रश्नमैतां सौऽब्रवीत् (६४)

प्रजापतिर्दृतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा
 वदतीति तत्खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यंब्रवीत् तस्मान्मनसा
 प्रजापतये जुह्वति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै
 परिधीन्धस्मार्ष्टि पुनात्येवैनान्निर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभि
 जयति त्रिर्दक्षिणार्ध्यं त्रयः (६५)

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो
 वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै
 देवलोका देवलोकानेवाभि जयति द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः
 संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपं दधाति
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आधारमा घोरयति तिर इव (६६)

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रोयत्यृजुमा
 घोरयत्यृजुरिव हि प्राणः सन्ततमा घोरयति प्राणानामन्नाद्यस्य
 सन्तत्या अथो रक्षसामपहत्यै यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति
 जिह्वं तस्या घोरयेत्प्राणमेवास्माञ्जिह्वं नयति ताजकप्र मीयते
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा ध्रुवा (६७)

आ॒घार॒मा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः॑ सम॑न॒त्तया॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः॒ प्र॒ति
 दधा॒त्यग्नि॑र्दे॒वानां॑ दू॒त आसी॑द्दे॒व्योऽसुरा॑णा॒न्तौ प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमै॒ताः॑
 स प्र॒जाप॑तिर्ब्रा॒ह्मण॑म॒ब्रवी॑दे॒तद्वि ब्रू॑ही॒त्या श्रा॑व॒येती॒दं दे॑वाः शृ॒णु॒तेति॑
 वा॒व तद॑ब्रवी॒दग्नि॑र्दे॒वो हो॑ते॒ति य ए॒व दे॒वानां॑ तम॑वृणी॒त ततो॑
 दे॒वाः (६८)

अभ॑व॒न्परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒वरं॑ प्र॒वृण॑ते भ॒व॒त्या॒त्मना॑
 परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भ॒वति॑ य॒द्वा॒ह्मण॑श्चा॒ब्रा॒ह्मण॑श्च प्र॒श्नमे॒यातां॑
 ब्रा॒ह्मणा॑याधि॑ ब्रू॒याद्य॒द्वा॒ह्मणा॑या॒ध्याहा॑त्म॒नेऽध्या॑ह॒ यद्वा॑ह्म॒णं
 प॒राहा॑त्म॒नं प॒राह॑ तस्मा॑द्वा॒ह्मणो॑ न प॒रोच्यः॑॥ (६९)

वा आ॒र॒ण्याश्चा॒व रु॒न्धेऽथो॑ प॒शुभिः॑ सोऽ॒ब्रवी॑द॒क्षिणा॒र्ध्यन्न॑य॒ इव॑ ध्रु॒वा दे॒वाश्च॑त्वा॒रि॒श॒च॑॥-[११]

आयु॑ष्ट आयु॒र्दा अ॒ग्न आ॒प्याय॑स्व॒ सं तेऽ॒व ते॒ हे॒ड उ॒दुत्त॑मं
 प्र णो॑ दे॒व्या नो॑ दि॒वोऽग्ना॑विष्णू॒ अग्ना॑विष्णू॒ इमं॑ मे॒ वरु॑ण॒ तत्त्वां
 या॒म्युदु॑ त्यं चि॒त्रम्। अ॒पां नपा॑दा ह्य॒स्थादु॑प॒स्थं जि॒ह्माना॑मू॒र्ध्वो
 वि॒द्युतं॑ वसा॑नः। तस्य॒ ज्येष्ठं॑ म॒हिमा॑नं॒ वह॑न्ती॒रु॒हिर॑ण्यव॒र्णाः परि॑
 यन्ति॒ य॒ह्नीः। सम् (७०)

अ॒न्या य॒न्त्युप॑ य॒न्त्य॒न्याः सं॒मान॑मूर्॒वं न॒द्यः पृ॑णन्ति।
 तमू॒ शुचि॑ः॒ शुच॑यो दी॒दिवा॑सं॒मपां॑ नपा॑तं॒ परि॑ तस्थु॒रापः॑।
 तम॑स्मे॒रा यु॒वत॑यो यु॒वा॑न॒म्मर्मृ॑ज्यमा॑नाः॒ परि॑ य॒न्त्यापः॑। स शु॒क्रेण॑
 शि॒क्क॑ना रे॒वद॑ग्नि॒र्दीदा॑या॒नि॒ध्मो घृ॑त॒निर्णि॑ग॒प्सु। इन्द्रा॑व॒रुण॑यो॒रह॑ः

स॒म्राजो॒रव॒ आ वृ॑णे। ता नो॑ मृ॒डात ई॒दृशौ॑। इन्द्रा॑वरुणा
यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नः (७१)

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॑ यच्छ॒तम्। दी॒र्घप्र॑यज्यु॒मति॑ यो व॑नुष्यति
व॒यं ज॑येम॒ पृत॑नासु दृढ्यः॑। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा प्र बा॒हवा॑। त्वं
नो॑ अ॒ग्ने वरु॑णस्य वि॒द्वां दे॒वस्य॑ हे॒डोऽव॑ यासि॒सीष्ठाः। यजि॑ष्ठो
व॒ह्नि॒तमः॑ शोशु॑चानो॒ विश्वा॒ द्वेषा॑सि॒ प्र मु॑मुग्ध्य॒स्मत्। स त्वं नो॑
अ॒ग्नेऽव॑मो भ॑वो॒ती नेदि॑ष्ठो अ॒स्या उ॒षसो॑ व्यु॒ष्टौ। अव॑ यक्ष्व नो॒
वरु॑णम् (७२)

ररा॑णो वी॒हि मृ॑डीक॑ सु॒हवो॑ न ए॒धि। प्रप्रा॑यम॒ग्निर्भ॑र॒तस्य॑
शृ॒ण्वे वि॒ यथ्सू॑र्यो न रोच॑ते बृ॒हद्वाः। अ॒भि यः पू॑रुं पृत॒नासु॑ त॒स्थौ
दी॒दाय॑ दै॒व्यो अति॑थिः शि॒वो नः॑। प्र ते॑ यक्षि॒ प्र तं॑ इ॒यमि॑ म॒न्म
भुवो॑ यथा॒ वन्द्यो॑ नो॒ हवेषु॑। धन्व॑न्नि॒व प्र॒पा अ॑सि॒ त्वम॑ग्न इ॒यक्ष॑वे
पू॒रवे॑ प्र॒त्न राज॑न्। (७३)

वि पाज॑सा॒ वि ज्योति॑षा। स त्वम॑ग्ने प्र॒ती॒केन॑ प्र॒त्योष॑
यातु॑धा॒न्यः। उ॒रु॒क्षये॑षु दी॒द्यत्। त॑ सु॒प्रती॑क॑ सु॒दृशः॑
स्व॒श्चम॑वि॒द्वा॑सो वि॒दुष्ट॑र॑ सपे॒म। स य॑क्ष॒द्विश्वा॑ व॒युना॑नि वि॒द्वान्प्र
ह॒व्यम॑ग्नि॒रमृ॑तेषु वोचत्। अ॒हो॒मुचै॑ वि॒वेष॑ यन्मा॒ वि न॑ इ॒न्द्रेन्द्र॑
क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒याणि॑ शत॒क्रतो॑ऽनु॒ ते दा॑यि (७४)

[समिधश्चक्षुषी प्रजापतिराज्यं देवस्य स्फ्यम्ब्रंहवादिनोऽद्विग्नेऽस्यो मनुः पृथिव्याः पशवोऽग्नीधे देवा वै यज्ञस्य युक्ष्वोशन्तस्त्वा द्वादश]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

समिधो यजति वसन्तमेवर्तूनामव रुन्धे तनूनपातं यजति ग्रीष्ममेवाव रुन्धे इडो यजति वर्षा एवाव रुन्धे बर्हिर्यजति शरदमेवाव रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवाव रुन्धे तस्मात्स्वाहाकृता हेमन्पशवोऽव सीदन्ति समिधो यजत्युषसं एव देवतानामव रुन्धे तनूनपातं यजति यज्ञमेवाव रुन्धे (१)

इडो यजति पशूनेवाव रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवाव रुन्धे समानयत उपभृतस्तेजो वा आज्यं प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो दधाति स्वाहाकारं यजति वाचमेवाव रुन्धे दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति तनूनपातं यजति (२)

यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रति तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति देवासुरा एषु

लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त
तत्प्रयाजानाम् (३)

प्रयाजत्वं यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो
भ्रातृव्यानुदतेऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै यो वै प्रयाजानाम्मिथुनं
वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बह्वीरिव यजति
तनूनपातमेकमिव मिथुनं तदिडो बह्वीरिव यजति बर्हिरेकमिव
मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानाम्मिथुनम् य एवं वेद प्र (४)

प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानां वा अनिष्टा देवता
आसन्नथासुरा यज्ञमजिघांसन्ते देवा गांयत्रीं व्यौहन् पश्चाक्षराणि
प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञायाभवद्वर्म यजमानाय
यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय
भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै
पुरा रक्षोभ्यः (५)

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सऽस्थाप्यमपश्यन्तः
स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन्ति वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति
यत्स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सऽस्थापयन्ति प्रयाजानिष्ट्वा हवीःष्यभि
घारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाकरथो यथापूर्वमुपैति
पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिष्ट्वा हवीःष्यभिघारयति
पितैव तत्पुत्रेण साधारणम् (६)

कुरुते तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा
साधारणम्पितुरित्यस्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति गायत्र्यैव
तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति॥ (७)

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातं यजति प्रयाजानामेवं वेद प्र रक्षोभ्यः साधारणं पञ्चत्रिंशच्च॥ [१]

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति
चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति पूर्वार्धे जुहोति तस्मात्पूर्वार्धे
चक्षुषी प्रबाहुं जुहोति तस्मात्प्रबाहुं चक्षुषी देवलोकं वा अग्निना
यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमेनोत्तरार्धेऽग्नये जुहोति
दक्षिणार्धे सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै
राजानौ वा एतौ देवतानाम् (८)

यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्राज्ञां
मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते
येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याज्यभागस्य
जुषाणेनं यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा
यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वतीं पुरोनुवाक्या भवति
मूर्धानमेवैनं समानानां करोति (९)

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं
ह दार्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्नोतीं श्वो
यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रति

जनिष्यमाणां यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण
पूर्वार्धेनानुद्धान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या
भवति जातानेव भ्रातृव्यान्म्र णुदत उपरिष्टाल्लक्ष्मा (१०)

याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा
पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लक्ष्मा
याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ
लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति
तस्मात्पूर्वार्धेनानुद्धान्भुनक्त्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन
धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्त एनमेतौ वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ (११)

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र
हरत्यच्छम्बद्वारमपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री पुरोनुवाक्या
भवति त्रिष्टुग्याज्या ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति तस्माद्ब्राह्मणो
मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद प्रैवैनं पुरोनुवाक्यायाह प्र णयति
याज्यया गमयति वषट्कारेणैवैनं पुरोनुवाक्याया दत्ते प्र यच्छति
याज्यया प्रति (१२)

वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदा पुरोनुवाक्या भवति त्रयं इमे
लोका एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव
पशूनवं रुन्धे द्यक्षरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति
तिष्ठति गायत्री पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा

शक्रो॑ यद्वा ए॒तया॑ दे॒वा अशि॑क्षन्तदशक्रुवन् य ए॒वं वेद॑ शक्रो॒त्येव॑
यच्छि॑क्षति॥ (१३)

देवतानाङ्करोत्युपरिष्ठाङ्क्षमाऽऽज्यभागौ प्रति शक्रोत्येव द्वे च॥ [२]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑श॒थ्स आ॒त्मन्नाज्य॑मधत्त
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्नेष वाव य॒ज्ञो यदाज्य॑मप्येव नोत्रा॒स्त्विति॑
सोऽब्र॑वीद्य॒जान् व आ॒ज्यभा॑गावुप॑ स्तृणान॒भि घा॑रयानिति
तस्मा॑द्य॒जन्त्याज्य॑भागावुप॑ स्तृणन्त्य॒भि घा॑रयन्ति ब्रह्मवा॒दिनो॑
वदन्ति॑ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॑तया॒मान्य॒न्यानि॑ ह॒वीऽप्यया॑तयाम॒माज्य॑
य॒मिति॑ प्राजाप॒त्यम् (१४)

इति॑ ब्रूया॒दया॑तयामा॒ हि दे॒वानां॑ प्र॒जाप॑तिरिति॒ छन्दा॑सि
दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्न वोऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑ तेभ्य
ए॒तच्च॑तुरव॒त्तम॑धारयन्पुरोनुवा॒क्यायै॑ या॒ज्यायै॑ दे॒वता॑यै वषट्काराय
यच्च॑तुरव॒त्तं जु॒होति॑ छन्दा॑स्येव तत्प्री॑णाति॒ तान्य॑स्य
प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्त्यङ्गिर॒सो वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं
लो॒कमा॑यन्तदृष॑यो यज्ञवा॒स्त्वभ्य॑वायन्ते (१५)

अ॒प॒श्यन्पु॒रोडा॑शं कूर्मं भू॒तं सर्प॑न्तं तम॑ब्रुवन्निन्द्रा॑य
ध्रिय॑स्व॒ बृह॑स्पतये ध्रिय॑स्व॒ विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ ध्रिय॑स्वेति॒ स
नाध्रि॑यत् तम॑ब्रुवन्न॒ग्नये॑ ध्रिय॑स्वेति॒ सोऽग्नये॑ऽध्रियत् यदा॑ग्नयो॑-
ऽष्टा॑क॒पालो॑ऽमावा॒स्यायां॑ च पौ॒र्णमा॒स्यां चा॑च्युतो भव॑ति
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजित्यै॒ तम॑ब्रुवन्क॒थाहा॑स्था॒ इत्यनु॑पाक्तो-

ऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः (१६)

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयति
तावतः पुरोडाशानमुष्मिल्लोकेऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो
योऽशृतः स रौद्रो यः शृतः स सदेवस्तस्मादविदहता शृतंकृत्यः
सदेवत्वाय भस्मनाभि वासयति तस्मान्मासेनास्थि छुन्नं
वेदेनाभि वासयति तस्मात् (१७)

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं
यच्छृतं हविरनभिघारितमभिघार्योद्वासयति देवत्रैवैनद्भमयति
यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ
यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ
स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत संख्यायोद्वासयति यजमानस्य (१८)

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावा-
पृथिव्यमेकं कपालमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै
भेषजं करोति द्यावापृथिव्यं एकं कपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै॥ (१९)

प्राजापत्यन्तेऽक्षोऽनुपाक्तो वेदेनाभि वासयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम् पूष्णो

हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याहु
वज्रमेव तथ्सः श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्त्सम्बयजुर्हरत्येतावती
वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति (२०)

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रय इमे लोका एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थः हरत्यपरिमितादेवैनं
निर्भजत्युद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः
परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति
पितृदेवत्यातिखातेयतीं खनति प्रजापतिना (२१)

यज्ञमुखेन सम्मितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां
गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति देवयजनस्यैव रूपमकः
पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः पुरीषं प्रजयैवैनम्पशुभिः
पुरीषवन्तं करोत्युत्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी
यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन उत्तरं
परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वै (२२)

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीतिं योयुष्यते
शान्त्यै प्रोक्षणीरा सादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपहत्यै
स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति यज्ञस्य सन्तत्यै यं द्विष्यात्तं
ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥ (२३)

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विर्हवींषि प्रौक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति
 ब्रूयादद्विर्ह्येव हवींषि प्रोक्षति ब्रह्मणाप इध्माबर्हिः प्रोक्षति
 मेध्यमेवैनत्करोति वेदिं प्रोक्षत्यृक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या
 यद्वेदिर्मेध्यामेवैना करोति दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिःसाद्य प्र (२४)

उक्षत्येभ्य एवैनलोकेभ्यः प्रोक्षति क्रूरमिव वा एतत्करोति
 यत्खनत्यपो नि नयति शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति मुख्यमेवैनं
 करोतीयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्बर्हिः
 स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां
 प्रति ष्ठापयत्यनतिदृश्रः स्तृणाति प्रजयैवैनम्पशुभिरनतिदृश्रं
 करोति (२५)

उत्तरम्बर्हिषः प्रस्तरं सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः
 प्रस्त्रो यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानो-
 ऽयजमानादुत्तरोऽन्तर्दधाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवैनं
 सुवर्गं लोकं गमयति त्रेधानक्ति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं
 लोकेभ्योऽनक्ति न प्रति शृणाति यत्प्रतिशृणीयादनूर्ध्वम्भावुकं
 यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हरति (२६)

उपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवास्मै नि
 यच्छति नात्यग्रं प्र हरेद्यदत्यग्रं प्रहरेदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका

स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्येत्सुवर्गाल्लोकाद्यजमानं
प्रति नुदेत्प्राञ्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न
विष्वञ्चं वि युयाद्यद्विष्वञ्चं वियुयात् (२७)

स्यस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव हि पुंसः पुमानेवास्य
जायते यथ्स्फ्येन वोपवेषेण वा योयुष्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन
योयुष्यते यजमानस्य गोपीथाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं यज्ञस्य
यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय
इति ब्रूयाद्यत्प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति यजमानमेव (२८)

सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत्प्रस्तरं
योयुष्यन्ते बरुहिरनु प्रहरति शान्त्या अनारम्भण इव वा
एतर्ह्यध्वर्युः स ईश्वरो वैपनो भवितोर्ध्रुवासीतीमामभि मृशतीयं
वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वैपनो भवत्यगा(३)नग्नीदित्याह
यद्व्यादगन्नाग्निरित्यग्नावग्निं गमयेन्निर्यजमानं सुवर्गाल्लोकाद्भजेद-
ग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति॥ (२९)

आसाद्य प्रानतिदृशं करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाग्निरिति सप्तदश च॥—————[५]

अग्नेस्त्रयो ज्यायाः सो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः
प्रामीयन्त सोऽग्निरबिभेदित्थं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति
स निलायत सोऽपः प्राविशत्तं देवताः प्रैषमैच्छन्तम्मथस्यः
प्राब्रवीत्तमशपद्धियाधिया त्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति

तस्मान्मथ्स्यं धियाधिया घ्नन्ति शप्तः (३०)

हि तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति
सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे
भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि
स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति
रक्षसामपहत्यै सः स्पर्शयति (३१)

रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाः स्यपहन्त्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव
रक्षाः स्यप हन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्याममिथुनत्वाय द्वे आ
दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे यजेत
यो यज्ञस्यार्त्या वसीयान्थस्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये
स्वाहा भूतानाम् (३२)

पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या
यजमानो वसीयान्भवति भूयसीरुहि देवताः प्रीणाति जामि
वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशावुपाशुयाजमन्तरा
यंजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वायाग्निमुष्मिल्लोक आसीद्यमो-
ऽस्मिन्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्निम् (३३)

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो
यमः पितृणां राजा य एवं वेद प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति

तस्मा॑ ए॒तद्वा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन् यद॒ग्रये॑ स्विष्ट॒कृते॑ऽव॒द्यन्ति॑ यद॒ग्रये॑
स्विष्ट॒कृते॑ऽव॒द्यति॑ भा॒ग॒धेये॑नै॒व तद्बु॒द्रः॑ स॒मर्ध॑यति स॒कृत्सं॑कृ॒दव॑
द्यति॑ स॒कृदि॒व हि रु॒द्र उ॑त्तरा॒र्धाद॑व॒ द्यत्ये॑षा वै रु॒द्रस्य॑ (३४)

दि॒ख्स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति
चतु॒रव॑त्तस्या॒स्यै प॒शवो॑ वै पूर्वा॑ आहु॒तय॑ ए॒ष रु॒द्रो यद॒ग्निर्य॑त्पूर्वा॑
आहु॒तीर॒भि जु॑हु॒याद्बु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यादप॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यादति॒हाय॑
पूर्वा॑ आहु॒तीर्जु॑होति प॒शूनां॑ गो॒पी॒थाय॑॥ (३५)

शतः स्पर्शयति भूतानामग्निः रुद्रस्य सप्तत्रिंशच्च॥ [६]

मनुः॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञिय॑मैच्छ॒त्स घृ॑तं निषि॑क्तमविन्द॒त्सो-
ऽब्र॑वीत्को॒ऽस्येश्व॑रो य॒ज्ञेऽपि॑ कर्तो॒रिति॑ ताव॑ब्रूता॒मि॒त्रावरु॑णो
गो॒रेवा॑वमी॒श्वरौ॑ कर्तोः॒ स्व इति॑ तौ ततो॑ गा॒ः स॒मैर॑यता॒ः सा
यत्र॑यत्र॒ न्यक्रा॑मत्ततो॑ घृ॒तम॑पीड्यत॒ तस्मा॑द् घृ॒तप॑द्युच्यते॒ तद॑स्यै
जन्मो॑प॒हूतः॑ रथ॒न्तरः॑ स॒ह पृथि॒व्येत्या॑ह (३६)

इ॒यं वै र॑थ॒न्तर॑मि॒मामे॒व स॒हान्ना॑द्ये॒नोप॑ ह्वयत॒ उप॑हूतं
वा॒मदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षे॒णेत्या॑ह प॒शवो॑ वै वा॒मदे॒व्यं प॒शूने॒व
स॒हान्तरि॑क्षे॒णोप॑ ह्वयत॒ उप॑हूतम्बृ॒हत्स॒ह दि॒वेत्या॑हैरं वै बृ॒हदि॒रांमे॒व
स॒ह दि॒वोप॑ ह्वयत॒ उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्रा इत्या॑ह हो॒त्रा ए॒वोप॑ ह्वयत॒
उप॑हूता धे॒नुः (३७)

स॒हर्ष॑भेत्या॑ह मिथु॒नमे॒वोप॑ ह्वयत॒ उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खेत्या॑ह

सोमपीथमेवोपं ह्यत उपहूतां (४) हो इत्याहाऽऽत्मानमेवोपं
ह्यत आत्मा ह्युपहूतानां वसिष्ठ इडामुपं ह्यते पशवो वा इडा
पशूनेवोपं ह्यते चतुरुपं ह्यते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह
मनुरह्यताम् (३८)

अग्रेऽपश्यद् घृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद् घृतमपीड्यत्
तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येना५ समैरयतां ब्रह्म
देवकृतमुपहूतमित्याह ब्रह्मेवोपं ह्यते दैव्या अध्वर्यव उपहूता
उपहूता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोपं ह्यते य इमं यज्ञमवान्
ये यज्ञपतिं वर्धनित्याह (३९)

यज्ञाय चैव यजमानाय चाशिषमा शास्त उपहूते
द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिवी एवोपं ह्यते पूर्वजे ऋतावरी
इत्याह पूर्वजे ह्येते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी ह्येते
देवपुत्रे उपहूतोऽयं यजमान इत्याह यजमानमेवोपं ह्यत
उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करण उपहूतो दिव्ये
धामन्नुपहूतः (४०)

इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करण५
सुवर्गो लोको दिव्यं धामेदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामोपं
ह्यते विश्वमस्य प्रियमुपहूतमित्याहाछम्बद्वारमेवोपं ह्यते॥ (४१)

प॒शवो॒ वा इ॒डां स्व॒यमा द॑त्ते काम॑मे॒वात्म॑नां प॒शूना॑मा द॑त्ते न
ह्य॒न्यः काम॑म्प॒शूनां प्र॑यच्छ॑ति वा॒चस्प॑तये त्वा हु॒तं प्रा॒श्रामी॑त्याह
वाच॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न प्रीणा॑ति स॒दस॑स्प॒तये त्वा हु॒तं प्रा॒श्रामी॑त्याह
स्व॒गाकृ॑त्यै चतुर॒वत्तं भ॑वति ह॒विर्वै च॑तुर॒वत्तम्प॒शव॑श्चतुर॒वत्तं य॒द्धोता॑
प्रा॒श्रीया॑द्धोता॑ (४२)

आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒द्यद॒ग्नौ जु॑हु॒याद्रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि द॒ध्याद॑प॒शुर्य॑ज॒मानः
स्या॒द्वाच॑स्प॒तये त्वा हु॒तं प्रा॒श्रामी॑त्याह प॒रोक्ष॑मे॒वैन॑ञ्जुहोति
स॒दस॑स्प॒तये त्वा हु॒तं प्रा॒श्रामी॑त्याह स्व॒गाकृ॑त्यै प्रा॒श्रन्ति॑ ती॒र्थ
ए॒व प्रा॒श्रन्ति॑ दक्षि॑णां द॒दाति॑ ती॒र्थ ए॒व दक्षि॑णां द॒दाति॑ वि वा
ए॒तद्य॒ज्ञम् (४३)

छि॒न्दन्ति॑ यन्म॑ध्य॒तः प्रा॒श्रन्त्य॒द्विर्मा॑र्जयन्त॒ आपो॒ वै सर्वा॑
दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒व य॒ज्ञं सं त॑न्वन्ति दे॒वा वै य॒ज्ञाद्रु॒द्रम॑न्तरा॒यन्त्स
य॒ज्ञम॑विध्य॒तं दे॒वा अ॒भि स॑म॒गच्छ॑न्त॒ कल्प॑तां न इ॒दमि॑ति तै-
ऽब्रु॒वन्त्स्वि॑ष्टं वै न इ॒दं भ॑विष्यति य॒दिमं॑ रा॒धयि॑ष्याम॒ इति॑
तथि॑स्वि॒ष्टकृ॑तः स्वि॒ष्टकृ॑त्वन्तस्यावि॒द्धं निः (४४)

अ॒कृ॒न्तन् य॒वेन॑ स॒मि॒तं तस्मा॑द्य॒वमा॒त्रम॑व॒ द्येद्य॒ज्यायो-
ऽव॒द्येद्रो॒पये॑त्तद्य॒ज्ञस्य॑ य॒दुप॑ च स्तृणी॒याद॑भि च॒ घा॒रये॑दुभय॒तः
सं॒श्रायि॑ कुर्या॒दव॑दाया॒भि घा॑रयति॒ द्विः स॑म्प॒द्यते॑ द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः
प्रति॑ष्ठित्यै य॒त्तिर॒श्रीन॑मति॒हरे॒दन॑भिविद्धं य॒ज्ञस्या॒भि वि॑ध्येद॒ग्रेण॑

परिं हरति तीर्थेनैव परिं हरति तत्पूष्णे पर्यहरन्तत् (४५)

पूषा प्राश्य दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तं देवा अब्रुवन्वि वा अयमार्ध्यप्राशित्रियो वा अयमभूदिति तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्बृहस्पतिरित्थं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः (४६)

किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तं मा हिःसिष्यतीति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितृप्रसूत एवैनद्वह्मणा देवताभिः प्रत्यंगृह्णात्सोऽबिभेत्प्राश्रन्तं मा हिःसिष्यतीत्यग्नेस्त्वास्येन प्राश्रामीत्यब्रवीन्न ह्यग्नेरास्य किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत् (४७)

प्राशितं मा हिःसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरं किं च न हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठोऽप वा एतस्मात्प्राणाः क्लामन्ति यः प्राशित्रं प्राश्रात्यद्विर्मार्जयित्वा प्राणान्त्सम्मृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमापेः प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयेत्॥ (४८)

प्राशजीयाद्धोतां यज्ञं निरहरन्तच्चक्षुरास्यङ्किं च न हिनस्ति सोऽबिभेच्चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

अग्नीध आ दधात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति समिधमा

दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो समिद्वत्येव जुहोति
 परिधीन्सम्मार्ष्टि पुनात्येवैनान्त्सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टि पराडिव
 ह्येतरहि यज्ञश्चतुः सम्पद्यते चतुष्पादः पशवः पशून्वाव रुन्धे
 ब्रह्मन्म स्थास्याम इत्याहात्र वा एतरहि यज्ञः श्रितः (४९)

यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमा रभते यद्धस्तेन
 प्रमीवैद्वेपनः स्याद्यच्छीर्ष्णा शीर्षक्तिमान्स्याद्यत्तूष्णीमासीतासं
 प्रतो यज्ञः स्यात्प्र तिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो यत्रैव यज्ञः
 श्रितस्तत एवैनं सम्प्र यच्छति देवं सवितरेतत्ते प्र (५०)

आहेत्याह प्रसूत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि ब्रह्मिष्ठः
 स यज्ञम्पाहि स यज्ञपतिम्पाहि स माम्पाहीत्याह यज्ञाय
 यजमानायात्मने तेभ्य एवाशिषमा शास्तेऽनार्त्या आश्राव्याह
 देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा
 इति छन्दासीति ब्रूयाद्वायत्रीं त्रिष्टुभम् (५१)

जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव
 तद्यजति देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत्तं
 देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान् यजत्यग्निमेव
 तत्समिन्द एतदुर्वै नामासुर आसीत्स एतरहि यज्ञस्याशिषमवृद्धं
 यद्व्यादेतत् (५२)

उ द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवासुरं यज्ञस्याशिषं
 गमयेदिदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव

य॒ज्ञस्याऽऽशिषं॑ गमय॒त्याध॑र्मं सू॒क्तवा॒कमु॒त न॑मोवा॒कमित्या॑-
हे॒दम॑रा॒ध्मेति॑ वावै॒तदा॒होप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योरित्या॑ह
द्यावा॑पृथि॒व्योर॑हि य॒ज्ञ उ॑प॒श्रित॑ ओम॑न्वती तेऽस्मिन् य॒ज्ञे
य॑ज॒मान॑ द्यावा॑पृथि॒वी (५३)

स्ता॒मित्या॑हाऽऽशिषं॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते यद्व्या॒ध्मसू॑पावसा॒ना
च॑ स्व॒ध्यव॑सा॒ना चेति॑ प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्याद्य॒दा हि
प्र॒मीय॑तेऽथे॒मामु॑पाव॒स्यति॑ सू॒पच॑र॒णा च॑ स्व॒धिच॑र॒णा चेत्ये॒व
ब्रू॒याद्वी॒र्यसी॑मे॒वास्मै॑ ग॒व्यू॒तिमा॑ शा॑स्ते न प्र॒मायु॑को भवति॒
तयो॑रा॒विद्य॑ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुष॒तेत्या॑ह या अया॑क्ष्म (५४)

दे॒वता॑स्ता अ॒रीर॑धा॒मेति॑ वावै॒तदा॑ह यन्न नि॒र्दि॒शेत्प्रति॑वेशं
य॒ज्ञस्याऽऽशी॑र्गच्छे॒दा शा॑स्तेऽयं यज॑मानोऽसा॒वित्या॑ह
नि॒र्दि॒श्यै॒वैन॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मय॒त्यायु॑रा शा॑स्ते सु॒प्रजा॑स्त्वमा
शा॑स्त॒ इत्या॑हाऽऽशिषं॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते स॒जात॑व॒नस्या॑मा शा॑स्त॒
इत्या॑ह प्रा॒णा वै स॑जा॒ताः प्रा॒णाने॒व (५५)

नान्तरै॑ति तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ व॒नते॑ व॒यम॑ग्ने॒र्मानु॑षा
इत्या॑हा॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ व॒नुते॑ व॒यं म॑नु॒ष्येभ्य॑ इति॒ वावै॒तदा॑हे॒ह
गति॑र्वा॒मस्ये॑दं च॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह याश्चै॒व दे॒वता॑ यज॑ति॒ याश्च॑
न ता॒भ्य ए॒वोभ॑र्या॒भ्यो नम॑स्करोत्या॒त्मनो॑ऽना॒त्यै॑॥ (५६)

दे॒वा वै य॒ज्ञस्य॑ स्व॒गाक॑र्तारं॒ नावि॑न्दन्ते शं॒ युम्बा॑र॒हस्प॑त्य-
म॒ब्रुव॑न्निमं॒ नो य॒ज्ञः स्व॒गा कुर्वि॑ति सोऽ॒ब्रवी॑द्वरं॒ वृणै॑
यदे॒वा ब्रा॑ह्म॒णोक्तोऽश्र॑द्धधानो॒ यजा॑ते सा मे॒ य॒ज्ञस्या॒शीर॑स॒दिति॑
तस्मा॒द्यद॑ब्रा॒ह्मणो॑क्तोऽश्र॑द्धधानो॒ यज॑ते शं॒ युमे॒व तस्य॑ बा॒रह॑स्प॒त्यं
य॒ज्ञस्या॒शीर्गच्छ॑त्ये॒तन्ममे॒त्य॑ ब्रवी॒त्किम्मे॑ प्र॒जायाः॑ (५७)

इति॒ योऽप॑गुरा॒तै श॑तेन॒ यात॑या॒द्यो नि॒हन॑त्स॒हस्रे॑ण
यात॑या॒द्यो लो॒हितं क॑रव॒द्याव॑तः प्र॒स्कद्य॑ पा॒ः सू॒न्धसं॑गृ॒ह्णात्ता॑व॒तः
संव॑त्स॒रान्पि॑तृ॒लोकं॑ न प्र जा॒नादि॑ति॒ तस्मा॑द्ब्रा॒ह्मणा॑य॒ नाप॑ गुरे॒त
न नि ह॑न्या॒न्न लो॒हितं कुर्या॑दि॒ताव॑ता॒ हैन॑सा भवति॒ तच्छं॑ योरा
वृ॒णीम॑ह॒ इत्या॑ह य॒ज्ञमे॒व तथ्स्व॒गा क॑रोति॒ तत् (५८)

शं॒ योरा॑ वृ॒णीम॑ह॒ इत्या॑ह शं॒ युमे॒व बा॑र॒हस्प॑त्य॒म्भा॒गधे॑येन॒
सम॑र्धयति॒ गा॒तुं य॒ज्ञाय॑ गा॒तुं य॒ज्ञप॑तय॒ इत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते॒ सोमं॑ यजति॒ रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति॒ त्वष्टा॑रं॒ यजति॑ रेत॑ ए॒व
हि॒तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ वि क॑रोति॒ दे॒वाना॑म्प॒त्नीर्य॑जति॒ मिथु॑न॒त्वाया॑ग्निं
गृ॒हप॑तिं॒ यजति॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै जा॒मि वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रियते (५९)

यदा॒ज्ये॑न प्रया॒जा इ॒ज्यन्त॑ आ॒ज्ये॑न प॒त्नीसं॑या॒जा ऋच॑म॒नूच्य॑
प॒त्नीसं॑या॒जाना॑मृ॒चा य॑ज॒त्यजा॑मि॒त्वाया॑थो॒ मिथु॑न॒त्वाय॑ प॒ङ्क्ति॑प्रा॒यणो॑
वै य॒ज्ञः प॒ङ्क्तु॑दय॒नः प॒ञ्च प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑ च॒त्वारः॑ प॒त्नीसं॑या॒जाः

समिष्टयजुः पञ्चमम्पङ्क्तिमेवानु प्र यन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति॥ (६०)

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१०]

युक्ष्वा हि देवहूतमा९ अश्वा९ अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्व्यः
सदः। उत नो देव देवा९ अच्छा वोचो विदुष्टरः। श्रद्धिश्चा वार्या
कृधि। त्व९ ह यद्यविष्टसहसः सूनवाहुत। ऋतावा यज्ञियो भुवः।
अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्।
तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहतिभिः। नेदीयो यज्ञम् (६१)

अङ्गिरः। तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया। वृष्णे
चोदस्व सुष्टुतिम्। कमुं ष्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः। पुणिं
गोषु स्तरामहे। मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्त्राः। कृशं
न हासुरघ्नियाः। मा नः समस्य दूढः परिद्वेषसो अ९हृतिः।
ऊर्मिर्न नावमा वधीत्। नमस्ते अग्र ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः।
अमैः (६२)

अमित्रमर्दय। कुविथ्सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम्।
उरुकदुरु णस्कृधि। मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्गारभृद्यथा।
संवर्ग९ स९ रयिञ्जय। अन्यमस्मद्विया इयमग्ने सिषत्तु दुच्छुना।
वर्धा नो अमवच्छवः। यस्याजुषत्रमस्विनः शमीमदुर्मखस्य वा।
तं घेदग्निर्वृधावति। परस्या अधि (६३)

संवतोऽवरा९ अभ्या तर। यत्राहमस्मि ता९ अवा विद्वा हि

ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः। अथा ते सुम्रमीमहे। य उग्र इव
 शर्यहा तिग्मशृङ्गे न वःसंगः। अग्ने पुरो रुरोजिथ। सखायः
 सं वः सम्यश्चमिषः स्तोमं चाग्रये। वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो
 नन्ने सहस्वते। सः समिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ। इडस्पदे
 समिध्यसे स नो वसून्या भर। प्रजापते स वेद सोमापूषणेमौ
 देवौ॥ (६४)

यज्ञममैरधि वृषन्नेकान्नविंशतिश्च॥ [११]

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि। उशन्नुशत आ वह
 पितृन् हविषे अत्तवे। त्वः सोम प्रचिकितो मनीषा त्वः रजिष्ठमनु
 नेषि पन्थाम्। तव प्रणीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त
 धीराः। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान
 धीराः। वन्वन्नवातः परिधीः रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भव (६५)

नः। त्वः सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ।
 तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयः स्याम पतयो रयीणाम्।
 अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः। अत्ता
 हवीःषि प्रयतानि बर्हिष्यथा रयिः सर्ववीरं दधातन। बर्हिषदः
 पितर ऊत्यर्वागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा
 शन्तमेनाथास्मभ्यम् (६६)

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्राः अविथ्सि नपातश्च

विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त
 इहागमिष्ठाः। उपहृताः पितरो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु। त
 आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवनत्वस्मान्। उदीरतामवर
 उत्परांस उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुम् (६७)

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदम्पितृभ्यो
 नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये पार्थिवे रजस्या
 निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनांसु विक्षु। अधा यथा नः पितरः
 परांसः प्रत्नासौ अग्न ऋतमांशुषाणाः। शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः
 क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रत्र। यदग्ने (६८)

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि
 देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुव्यानि
 सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता
 हवींषि। मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरऋक्भिर्वावृधानः।
 याश्च देवा वावृधुर्यं च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मदन्ति। (६९)

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः।
 आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व।
 अङ्गिरोभिरा गंहि यज्ञियैर्भिर्यमं वैरूपैरिह मादयस्व। विवस्वन्तं
 हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्य। अङ्गिरसो नः
 पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ
 यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ (७०)

[स॒मिधो॑ या॒ज्यां तस्मा॒न्नाभा॒ग॑ हि तमन्वित्या॑ह प्र॒जा वा अ॒हेत्या॑ह यु॒क्ष्वा हि सं॒त॒तिः॥७०॥

स॒मिधः॑ सौम॒न्से स्या॑म॥]

भ॒वा॒स्मभ्य॑मसुं यद॑ग्रे म॒दन्ति॑ सौम॒न्स ए॒क॑ञ्च॥ [१२]

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
